Vilniaus universitetas

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ

INSTITUTAS

POLITIKOS MOKSLŲ BAKALAURO PROGRAMA

SERGEJUS RYBAKAS

IV kurso studentas

LIETUVOS ISTORIJOS POLITIKA: 1941 M. BIRŽELIO SUKILIMO ATVEJO STUDIJA

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovas: doc. dr. Algimantas Jankauskas

Vilnius, 2020

Priedas Nr. 6

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas (Lietuvos istorijos politika: 1941 m. Birželio sukilimo atvejo studija)

yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Vardas, pavardė (parašas)

Sergejus Rybakas

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Rybakas S. Lietuvos istorijos politika: 1941 m. Birželio sukilimo atvejo studija Politikos mokslų specialybės, bakalauro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas A. Jankauskas. – V., 2020. – 42 p.

Reikšminiai žodžiai: istorija, istorijos politika, atvejo studija, Birželio sukilimas, LAF, vokiečių okupacija

Šiame darbe nagrinėjamas 1941 m. Birželio sukilimas kaip Lietuvos istorijos politikos problema. Naudojant kokybinės atvejo studijos metodą nagrinėjama, kiek pagrįstos kontraversijos supančios vieną iš svarbiausių modernios Lietuvos istorijos momentų – antisovietinį Birželio sukilimą. Atskleidžiamas Lietuvos nepriklausomybės praradimo ir sovietų vykdyto teroro kontekstas; analizuojamos pagrindines antisovietinio pogrindžio jėgos; apžvelgiamos Lietuvių Aktyvistų Fronto (LAF) formavimosi aplinkybės; vertinamos Laikinosios Vyriausybės veiklos sąlygos ir paleidimo aplinkybės.

Turinys

Įvadas 5

Atvejo studijos metodas.....9

Tikslas ir uždaviniai.....11

1. Trys ultimatumai ir nepriklausomybės praradimas.....12

2. Okupacija ir teroras.....15

3. Pasipriešinimo organizavimas (is).....18

3.1 Sukilimo jėgos.....18

3.2 Lietuvių aktyvistų frontas.....22

4. Sukilimo eiga.....25

4.1 Sukilimo išvakarės.....25

4.2 Sukilimo pradžia ir nepriklausomybės paskelbimas.....26

5. Laikinoji vyriausybė.....28

6. Vokiečių provokacijos, LAF suspendavimas ir Laikinosios vyriausybės pabaiga.....31

Išvados.....34

Įvadas

1941 metų Birželio sukilimas tapo vienu iš prieštaringiausiai vertinamų modernios Lietuvos istorijos momentų, sovietmečio istorikų ignoruotas arba juodintas. Valstybingumo atstatymo siekę asmenys buvo įvardijami kaip "Hitlerio penktoji kolona" ir "buržuaziniai nacionalistai". Tuo tarpu išeivijoje sukilimas buvo idealizuojamas – pats sukilimo faktas matytas kaip savanoriško įstojimo į Sovietų Sąjungą paneigimas bei politinė pergalė, kuomet tauta išreiškė norą ir valią būti nepriklausomiems.[1] Tačiau galutinio tikslo nepavyko įgyvendinti. Vokietija nepripažino Laikinosios Vyriausybės, visokiais būdais trukdė jai veikti. Todėl po šešių savaičių ji buvo priversta savo veiklą nutraukti. Sukilimo istorinės reikšmės ir moralinės vertės nuginčyti negalima. Sukilimas, įvykęs po to kai buvo priimti trys skirtingų valstybių ultimatumai ir nepasipriešinta okupacijai, nuplovė šią gėdą, buvo padėti tvirti valstybingumo ir pilietiškumo pagrindai. Valstybingumo siekis tapo neišsenkamu šaltiniu tolesnei ginkluotai ir neginkluotai rezistencijai.

Tautinio atgimimo metais ir po Lietuvos valstybės atkūrimo visuomenė ir istorikai aktyviai domėjosi sovietinio režimo draustomis, klastotomis arba šmeižikiškai pateikiamomis temomis. Viena tokių temų buvo antisovietinis 1941 m. Birželio sukilimas. Šiomis dienomis Sukilimo vertinimų yra daugiau negu juoda/balta, tačiau kontraversijų dėl atsiradusios nuomonių įvairovės nesumažėjo. Iš pirmo žvilgsnio dvi paradigmos aiškinant šį neelinį istorinį įvykį nepasikeitė – vertinimai varijuoja nuo tautos pabudimo iki kolaboravimo su naciais. Toks "etikečių klijavimas" niekur neišnyko, bet etikečių tapo daugiau dėl įsisenėjusios skirtingų visuomenės grupių atminčių konkurencijos[2]. Praėjus dviems dešimtmečiams nuo Lietuvos Respublikos Seimo bandymo padėti tašką[3], ir įtvirtinti, kad "tai, jog nepaklusnumas okupantui ir sukilimas prieš okupantą neturi būti smerkiami jokioje teisinėje ir laisvės vertybes išpažįstančioje visuomenėje", diskusijos dėl sukilimo suaktyvėjo. Pastarųjų metų nesutarimai dėl valstybei nusipelniusių asmenų atminties įamžinimo vėl į viešumą grąžino Lietuvos istorijos politikos būklės klausimą: ar pavyko suderinti įvairių

[1] Truska, Liudas, "1941 m. Birželio sukilėliai - tautos didvyriai ar nacių agentai?", Lietuvos gyventojų genocido rezistencijos tyrimo centras, Vilnius, 2000, http://genocid.lt/Leidyba/10/liudas.htm [Žiūrėta 2020-05-15]

[2] Noreika, Dainius, 1941 m. "Birželio sukilimas: fenomeno pažinimo ir vertinimo problemos", 2016, pp. 1-2, http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2016~1492713416848/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [Žiūrėta 2020-05-15]

[3] Rezoliucija dėl 1941 m. Birželio sukilimo įvykių vertinimo, 2000-09-14, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.108513?jfwid=-cu4zsaac3 [Žiūrėta 2020-05-15]

posovietinės Lietuvos piliečių atmintį taip, kad visuomenėje be įtampos galėtų vykti svarstymai dėl esminių, tarp kurių be abejo ir Birželio sukilimas, Lietuvos istorijos klausimų.

Per tris dešimtmečius nepriklausomybės simboliniai veiksmai, tokie kaip viešas sovietinės praeities smerkimas, paminklų okupaciniam režimui nukėlimas, istorinių gatvių pavadinimų grąžinimas bei reikšmingesnės pergalės - sovietų ir nacių nusikaltimų sulyginimas ir partizaninio pasipriešinimo kaip legalios kovos prieš okupantus įteisinimas sulaukė visuomenės, arba bent jos aktyviosios dalies, palaikymo. Nepaisant to, debatai dėl praeities, konkrečiai 1941 metų vasaros, nerimsta. Juos paskatino visa eilė įvykių, tarp jų Lukiškių aikštės rekonstrukcija ir ginčas dėl joje turėjusio atsirasti memorialo[4], Rūtos Vanagaitės pasmerkimo ir faktinio jos pašalinimo iš viešosios erdvės[5] istorija, Adolfo Ramanausko – Vanago valstybinės laidotuvės ir jo atminimo paniekinimas[6] bei bandymai patraukti baudžiamojon atsakomybėn režisierių ir dramaturgą Marių Ivaškevičių neva už partizanų juodinimą dar 2002 metais išleistame romane "Žali"[7]. Nors šį sąrašą galima tęsti, 2019 metais ypatingo dėmesio viešoje erdvėje sulaukė du įvykiai: antisovietinio pasipriešinimo ir 1941 m. Birželio sukilimo dalyvių Jono Noreikos atminimo lentos išniekinimas ir nukabinimas bei Kazio Škirpos alėjos pervadinimas. Netikėtas, ypač vertinant lentos nuėmimo aplinkybes, Vilniaus mero sprendimas nukabinti atminimo lentą[8] Jonui Noreikai – Generolui Vėtrai ir Vilniaus tarybos sprendimas[9] pervadinti pirmojo Lietuvos kariuomenės savanorio, diplomato, pulkininko Kazio Škirpos alėją į Trispalvės (kurią, beje, pirmą kartą virš Gedimino bokšto ir buvo iškėlęs Škirpa su

[4] Lietuvos rytas, „Dėl Lukiškių aikštės memorialo aistros nerimsta – kovos iki galo", www.lrytas.lt/bustas/nekilnojamasis-turtas/2019/10/02/news/del-lukiskiu-aikstes-memorialo-aistros-nerimsta-kovos-iki-galo-12042067/ [Žiūrėta 2020-03-25]

[5] LRT, „R. Vanagaitės istorija knygų išėmimu nesibaigė", https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/199289/r-vanagaites-istorija-knygu-isemimu-nesibaige [Žiūrėta 2020-03-25]

[6] Delfi „Dėl partizanų vado paniekinimo teisiamas Titovas su teismu bendrauja raštu", https://www.delfi.lt/news/daily/law/del-partizanu-vado-paniekinimo-teisiamas-titovas-su-teismu-bendrauja-rastu.d?id=80719297 [Žiūrėta 2020-03-25]

[7] Bernardinai.lt, „Paragino atšaukti nacionalinę premiją rašytojui M. Ivaškevičiui", http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-01-18-paragino-atsaukti-nacionaline-premija-rasytojui-m-ivaskeviciui/173909 [Žiūrėta 2020-03-25]

[8] 15min, „Prokurorai gavo darbo dėl R.Šimašiaus sprendimo nuimti lentą Generolui Vėtrai", https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/prokurorai-gavo-darbo-del-r-simasiaus-sprendimo-nuimti-lenta-generolui-vetrai-56-1182580 [Žiūrėta 2020-03-25]

[9] LRT, „Sostinės taryba apsisprendė: Škirpos alėją pervadina į Trispalvės", https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1081731/sostines-taryba-apsisprende-skirpos-aleja-pervadina-i-trispalves [Žiūrėta 2020-03-25]

bendražygiais) bei visuomenės reakcija į šiuos sprendimus parodė, kad pasidalinimas, vertinant reikšmingas Lietuvos istorijos asmenybes ir įvykius, išlieka.

Apžvelgus viešasias pastarojo dešimtmečio diskusijas, panašu, kad aistros dėl vieno iš svarbiausių modernios Lietuvos istorijos epizodo, nepaisant neseniai kilusios susidomėjimo bangos, niekada nebuvo nurimusios. Dar 2010 metais, kai Lietuva minėjo 70-metį nuo sovietų okupacijos pradžios, o iki analogiško Birželio sukilimo minėjimo likus metams, filosofas Leonidas Donskis ir politologas Kęstutis Girnius apsikeitė nuomonėmis apie 1941 metų vasaros įvykius. Šioje polemikoje, nors abu autoriai sutinka, kad Sukilimas buvo politinė būtinybė, greitai atsiskleidžia nesutaikomas dviejų, jau minėtų paradigmų susidūrimas: kolaboravimo ir laisvės kovos. Artimesnis pastarajai perspektyvai, K. Girnius, straipsnyje "Neištirta mūsų istorija"[10] akcentuoja nepalankias "sukiliminės" Laikinosios vyriausybes veikimo sąlygas, sunkias pastangas išlaikyti savarankiškumą nuo vokiečių okupacinės administracijos ir atremti profašistinių politinių jėgų spaudimą. Tuo tarpu L. Donskis, komentuodamas K. Girniaus pastabas, savo straipsnyje "Kada tiesa pagaliau mus išlaisvins?"[11] vardina visas nuodėmes, tariamas ir pagrįstas, priskiriamas Sukilimą inspiravusioms jėgoms, tarp kurių (ne visada pelnytai iškeliamam) pirmiausia Berlyno Lietuvių Aktyvistų Frontui, „visiškai tiesiogiai susijusiam su nacistinių pažiūrų pulkininku Kaziu Škirpa", kritikuoja Laikinąją vyriausybę, kurį dėl nepriklausomybės atgavimo buvo "susidėjusi su šėtonu", galiausiai "nemoralizuodamas" ir „nekaltindamas" Donskis įvardina Sukilimą "Lietuvos tragedija".

Minint Birželio sukilimo 75-metį, 2016 metais diskusijos persikėlė ir į Seimą, kai septynių jo narių grupė pateikė svarstymui rezoliucijos projektą „Dėl 1941 m. birželio 23-osios sukilimo įvertinimo"[12]. Rezoliucijos projekte pažymima, kad Birželio sukilimas, nepaisant to, kad "sukilimo poveikis Lietuvos visuomenei buvo itin reikšmingas" yra nepelnytai primirštas, o dėl sukilimo prasmės pasigirsta "nepagrįstų abejonių". Rezoliucijoje taip pat buvo raginama Birželio sukilimo metu paskelbtą Laikinosios vyriausybės nepriklausomybės deklaraciją įtvirtinti teisės aktu.

[10] Girnius, Kęstutis, Neištirta mūsų istorija, 2010-08-30, https://www.alfa.lt/straipsnis/10405627/?Neistirta.musu.istorija=2010-08-30_07-45 [Žiūrėta 2020-05-15]

[11] Donskis, Leonidas, Kada tiesa pagaliau mus išlaisvins?, 2019-06-22, http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-06-22-kada-tiesa-pagaliau-mus-islaisvins/176324 [Žiūrėta 2020-05-15]

[12] Seimo rezoliucijos „Dėl 1941 m. birželio 23-osios sukilimo įvertinimo" projektas, 2015-11-05, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/09871f70891f11e5bca4ce385a9b7048 [Žiūrėta 2020-05-15]

Svarstymo metu išsakytos nuomonės[13] greitai leido suprasti, kad rezoliucija nebus priimta. Stovykla "už" rezoliuciją savo pasirinkimą grindė tuo, kad, tautos bandymą sukurti nepriklausomą ir laisvą Lietuvos valstybę negalima išbraukti vien dėl to, kad Sukilimas sutapo su Holokausto tragedijos pradžia; stovykla "prieš" (arba, tiksliau už rezoliuciją su pataisomis) kalbėjo apie "nepasiteisinusių lūkesčių ir didžiųjų mūsų netekčių dieną". Galiausiai rezoliuciją buvo nutarta redaguoti, ir tolesnis jos likimas buvo paskandintas procedūrinių ginčų, kompromiso ir "subalansuoto teksto paieškų", kas dar kartą pademonstravo šio įvykio vertinimų prieštaringumą, bei parodė kad Sukilimą galimą įvardinti kaip vieną iš Lietuvos istorijos politikos problemų, keliančių diskusijas ne tik viešojoje erdvėje, bet ir politiniame lygmenyje.

Nors po šios diskusijos Birželio 23-oji buvo įtraukta į Atmintinų datų įstatymą[14], rezoliucijos klausimas vėl grįžo į Seimą tik 2019 metais, kai trijų Seimo narių iniciatyva jos projektas vėl buvo užregistruotas[15]. Projekto tekstas buvo papildytas: pažymint, kad "sukilimas buvo patriotinė tautos reakcija, siekiant paneigti neryžtingumą, kai 1940 m. birželį be ginkluoto pasipriešinimo sovietams buvo leista okupuoti Lietuvą" primenama ir apie kaltę ir atgailą, dėl to, kad "kai kurie mūsų tautiečiai nacistinės okupacijos laikotarpiu prisidėjo prie žydų tautybės Lietuvos piliečių teisių varžymo ir naikinimo". Nors šiuo metu (2020 m. gegužė) naujai užregistruotos rezoliucijos likimas dar neaiškus, viešai diskutuojant[16] apie Birželio 23 teisinio reglamentavimo kartu su tokiomis datomis kaip Kovo 11-ąja, Vasario 16-ąja galimybę, iškyla tos pačios kontraversijos ir probleminės sritys, susijusios su Sukilimu: LAF ir Kazys Škirpa, Laikinoji vyriausybė, perdėtas Sukilimo heroizavimas arba sukilimas, kaip tragiškų, bet neturėjusių disesnės reikšmės įvykių pradžia.

Prisiminus, kad iš sovietų okupacijos ir Antrojo Pasaulinio karo akivaizdoje atsidūrusių Baltijos valstybių tik Lietuvoje buvo bandoma atstatyti valstybingumą, Birželio sukilimą galima vadinti vienu iš lūžinių modernios valstybės laikotarpiu. Todėl nors ir neminimas tokiu mastu kaip

---

[13] Lietuvos Respublikos Seimo vakarinio posėdžio Nr.368 stenograma, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/35d986b03c4f11e68f278e2f1841c088 [Žiūrėta 2020-05-15]

[14] Lietuvos Respublikos Atmintinų dienų įstatymas, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41597/fRJXeFMIgy [Žiūrėta 2020-05-15]

[15] Seimo rezoliucijos „Dėl 1941 m. birželio 23-osios sukilimo pagerbimo" projektas, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/91c41e6097fd11e9aab6d8dd69c6da66?jfwid=nl6mptxa8, [Žiūrėta 2020-05-15]

[16] LRT.lt, Kasčiūnas: 1941 m. birželio sukilimas – Vasario 16-osios Lietuvos tęstinumo įrodymas, 2019-06-23 https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1072096/kasciunas-1941-m-birzelio-sukilimas-vasario-16-osios-lietuvos-testinumo-irodymas [Žiūrėta 2020-05-15]

kitos valstybinės šventės (iš dalies ir dėl prieštaringų vertinimų), negali būti užmirštas. Taigi, šio neeilinio Lietuvos istorijos įvykio ignoravimas, iš vienos pusės, ir „spalvų tirštinimas" iš kitos, verčia iškelti **klausimą**: kas buvo 1941 metų Birželio sukilimas – spontaniškai vykęs smurto protrūkis ar planuoto pasipriešinimo sovietų okupantams kulminacija?

Atsakyti į šį klausimą nėra lengva. Tačiau ieškoti atsakymo būtina vien dėl to, kad vidiniai nesutarimai dėl istorijos sulaukia atgarsio ir už Lietuvos ribų. Kasmetiniuose Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimuose nuo 2018[17] metų atskirai minimos Rusijos pastangos kompromituoti partizaninį judėjimą bei diskredituoti antisovietinį pasipriešinimą. Lietuvos istorija tapo propagandinės kampanijos ir agresyvios Rusijos istorijos politikos taikiniu. Todėl iškeltas klausimas nebėra tik vidaus reikalas, nesprendžiami probleminiai Lietuvos istorijos klausimai tampa ciniškų manipuliacijų objektu ir potencialia grėsme Lietuvos valstybingumui.

Atvejo studijos metodas

Nagrinėjant anksčiau išvardintas problemines sritis bus naudojamas atvejo studijos metodas: tarpdisciplininis, todėl plačiai naudojamas socialiniuose moksluose (ir už jų ribų) ir leidžiantis tirti bei gilinti kompleksiškų problemų supratimą, empirinių tyrimų metodas[18]. Pagrindinis atvejo studijos privalumas – tyrimo lankstumas: atvejo analizės metodas orientuotas į reiškinio supratimą ir kontekstą, atvejo studija labiausiai tinka, jei tyrimo objektas susijęs su klausimais „kaip" ir „kodėl" . Atvejo studija taikoma, kai norima suprasti santykį tarp reiškinio (atvejo) ir konteksto[19].

Atvejo studija numato detalų, (dažniausiai) kokybinį vieno ar kelių atvejų ištyrimą remiantis skirtingais informacijos šaltiniais ir strategijomis. Pats atvejis suprastinas kaip uždara sistema[20], ribojama laiko ir erdvės rėmų. Uždaros sistemos sąvoka numato, kad atvejo analizė turėtų būti

---

[17]Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas, 2018, 2019, 2020, https://www.vsd.lt/wpcontent/uploads/2018/03/LTU.pdf; https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2019/02/2019-Gresmes-internetui-LT.pdf; https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2020/02/2020-Gresmes-LT-.pdf [Žiūrėta 2020-03-25]

[18] Harrison, Helena; Birks, Melanie; Franklin, Richard & Mills, Jane , Case Study Research: Foundations and Methodological Orientations, Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 18(1), Art. 19, 2017, p. 1-4

[19] Jacobsen, Michele D., Building Different Bridges Two: A Case Study of Transformative Professional Development for Student Learning With Technology, p. 1-3

[20] Stake, Robert E., The Art of Case Study Research, SAGE Publications Inc, 1995, p. 17

intensyvus atskiro vieneto tyrimas, erdviškai ir chronologiškai apibrėžto reiškinio studija, pavyzdžiui, tautinės valstybės formavimasis, revoliucija, rinkimai ar asmens biografija. Jie gali būti stebimi vienu metu arba tam tikrą ribotą laiką, taigi, tai galima padaryti ir retrospektyviai[21].

Atvejo studija susideda iš šių struktūrinių dalių: reiškinio (atvejo, įvykio, asmens); konteksto – sąlygų, darančių įtaką tiriamam reiškiniui, visumos; atvejo ribų – laiko, erdvės ar proceso; paties tyrimo, apimančio surinktų domenų, pastebėjimų, intervių, garso ir vaizdinės medžiagos, jau egzistuojančių tyrimų, dokumentų ir kitų informacijos šaltinių, galinčių papildyti bendrą "paveikslą", analizės[22]. Atvejo analizės metu, domenų šaltiniai susijungia į vieną bendrą pasakojimą - kiekvienas duomenų šaltinis yra viena „dėlionės" dalis, kiekvienas fragmentas padeda suprasti visą reiškinį ir sustiprinti išvadas.

Atskirai verta paminėti teorijos vaidmenį atvejo studijoje. Pagal klasikinį atvejo studijos metodą, atvejų tyrimai retai sukuria visiškai naujus supratimus, o veikiau modifikuoja ankstesnius, apibendrinimus[23]. Nors dėl to vienareikšmiškai nesutariama[24], atvejo studijos be iš anksto nustatytų teorinių rėmų yra galimos: taikant klasikinio atvejo studijos metodą, teorijos gali nebūti tyrimuose, kuriuose pagrindinis dėmesys skiriamas konkrečiam atvejui ir su juo susijusiomis problemomis. Taigi teorijos gali nebūti apskritai, arba teorija galima taikyti atvejo studijos pradžioje, kad teorija ar tam tikros teorinės prielaidos taptų atspirties tašku ir tyrimas turėtų aiškesnius rėmus. Dar vienas nors ir rečiau pasitaikantis atvejo studijos tipas, kai teorija pasitelkiama jau atlikus tyrimą[25].

Atvejo studijų tipai skirstomi: pagal atvejo apimtį - nuo atskiro individo iki organizacijos ar proceso; pagal tyrimo tikslą – šio tipo atvejo studijos skiriasi į kelias kategorijas: daugybines (collective), instrumentines (instrumental), gilumines (intrinsic)[26]. Dvi pastariosios taikomos atliekant pavienio (single case) atvejo studiją. Giluminis atvejo tyrimas atliekamas siekiant sužinoti apie unikalų, išsiskiriantį ypatingomis savybėmis ar įvykių seka, reiškinį, kuriam analizėje skiriamas

---

[21] Gerring, John. "What Is a Case Study and What Is It Good for?" The American Political Science Review, vol. 98, no. 2, 2004, pp. 341–354

[22] Harling, Kenneth, An Overview of Case Study, Ontario, Canada, 2012 p. 1-2, https://www.researchgate.net/publication/228472520_An_Overview_of_Case_Study [Žiūrėta 2020-05-15]

[23] The Art of Case Study Research, p. 7

[24] An Overview of Case Study, p. 3

[25] Ten pat

[26] Creswell, J. W. Five Qualitative approaches to Inquiry, 2007, p. 75-76

pagrindinis dėmesys. Instrumentinė atvejo analizė atliekama siekiant suteikti bendrą supratimą apie platesnį reiškinį, naudojant konkretų atvejį[27].

Atvejo analizės metodas taip pat gali būti pritaikytas istorinėms temoms. Istoriniai tyrimai remiasi dokumentiniais įrodymais, laiškais ir archyvine medžiaga, laikraščiais ir kitais šaltiniais ieškant atsakymų į rūpimą klausimą arba tiriant tam tikrą įvykį. Istorinės atvejo studijos dažniausiai yra skirtos nagrinėti procesams, konstruoti pasakojimus (naratyvus) arba paprasčiausiai ieškant paaiškinimų, kaip persidengę įvykiai duotame laiko taške padarė įtaką pokyčiams ateityje, kokios jėgos formuoja istorinių įvykių tėkmę[28]. Atvejo studija, palyginus su kitais metodais leidžia orientuotis į patį atvejį kaip analitinį vienetą. Skirtingai nei teoriniuose darbuose pavyzdžiui, jei nagrinėjama teorija, paremta tam tikrais mechanizmais, mechanizmai tampa analitiniu vienetu, tuo tarpu atvejo studija leidžia to išvengti[29].

Atsižvelgiant į tai, kad istorinėse atvejo studijose svarbu atstatyti įvykių seką bei atskleisti kuo platesni kontekstą, vadovaujantis kokybinės atvejo studijos metodu, šio tyrimo **tikslas** yra atlikti Birželio sukilimo kaip proceso analizę ir įvertinti su juo susijusių kontraversijų pagrįstumą. Naudojantis Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro tyrimais ir dokumentais, pirminiais ir antriniais šaltiniais, archyvine medžiaga, profesionalių istorikų straipsniais bei jau atliktais Birželio sukilimo tematiką nagrinėti skirtais tyrimais, darbe keliami šie **uždaviniai**: Atskleisti Lietuvos nepriklausomybės praradimo ir sovietų vykdyto teroro kontekstą; išskirti pagrindines antisovietinio pogrindžio jėgas; apžvelgti Lietuvių Aktyvistų Fronto formavimosi aplinkybes; įvertinti Laikinosios Vyriausybės veiklos sąlygas ir paleidimo aplinkybes.

---

[27] Ten pat

[28] Amenta, E. 1991 ‘Making the most of a case study: theories of the welfare state and the American experience’ International Journal of Comparative Sociology, 32, 1991, p. 172–194, https://www.socsci.uci.edu/~ea3/Making%20the%20Most%20of%20a%20Case.pdf [Žiūrėta 2020-05-15]

[29] Rury, J.L The Power and Limitations of Historical Case Study: A Consideration of Postwar African American Educational Experience. Social and Education History 3(3), 2014, p. 241-270, https://www.semanticscholar.org/paper/The-Power-and-Limitations-of-Historical-Case-Study%3A-Rury/6da41af16978e73f4e1f16154d3f481d1fd4954b [Žiūrėta 2020-05-15]

1. Trys ultimatumai ir nepriklausomybės praradimas

Ketvirtojo XX amžiaus dešimtmečio pabaigoje Lietuvai teko patirti kelis rimtus smūgius, galiausiai nutraukusius Lietuvos kaip nepriklausomos valstybės egzistavimą, tačiau kartu ir paskatinusius pasipriešinti okupacinei valdžiai, taip nutraukiant pasidavimų be kovos istoriją. Lietuvos „saulėlydžio" atskaitos tašku galima laikyti 1938 m. Lenkijos, pasekusios Vokietijos įvykdyto Austrijos anšliuso pavyzdžiu, ultimatumą[30]. Pretekstu tapęs garsus[31] 1938 m. kovo 11 incidentas, kurio metu lietuvių pasienietis nušovė demarkacijos liniją peržengusį lenkų kareivį, o Lenkijos vyriausybė paskelbė apie įvykį oficialų komunikatą ir surežisavo masines demonstracijas bei perdavė Lietuvai ultimatumą, pasiekė kulminaciją per savaitę. Kovo 17 d. jo priėmimu ir po dviejų dešimtmečių vėl buvo užmegzti diplomatiniai santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos. Lietuvos vyriausybės sprendimas priimti šį ultimatumą sulaukė įvairių atgarsių visuomenėje. Tapo aišku viena - Lietuvoje prasidėjo politinė krizė[32].

Beveik lygiai po metų krizė pagilėjo, kai Vokietijos užsienio reikalų ministras Joachimas von Ribentropas įteikė Lietuvos kolegai Jonui Urbšiui dar vieną ultimatumą – šį kartą dėl Klaipėdos krašto, kuriame vietos vokiečių neramumai įgavo vis reguliaresnį pobūdį[33], perdavimo Vokietijai. Skirtingai nuo Lenkijos ultimatumo, kurio pasekmės nebuvo tokios skaudžios vien todėl, kad Vilniaus kraštas du dešimtmečius faktiškai buvo valdomas Lenkijos, tačiau šį kartą nuo Lietuvos buvo atplėšiama ne tik penki procentai teritorijos ir nusavinamos šešiolikos metų investicijos, bet ir vienintelis uostas per kurį buvo vykdoma beveik visa užsienio prekyba, taigi prie politinės krizės prisidėdavo ir ekonominė. Lietuvos vyriausybė buvo pastatyta prieš pasirinkimą: patirti vokiečių karinę agresiją, kurios Lietuva neįstengtų atlaikyti nė trijų dienų (Rytprūsiuose jau buvo sutrauktos vokiečių pajėgos) arba priimti ultimatumą. Nuo 1939 metų kovo 22 vakaro Klaipėdos kraštas nebebuvo Lietuvos dalis[34].

---

[30] Janauskas, Giedrius. "Jėga nėra Teisė : 1938 M. Lenkijos Ultimatumas Ir Lietuvos Visuomenė", Darbai Ir Dienos, 2002, T. 30, p. 93-94.

[31] Šepetys, Nerijus, "Ne trys ultimatumai", Naujasis Židinys-Aidai, 2001 (5), p. 235

[32] Janauskas, p. 93-94

[33] Truska, Liudas, Lietuva 1938-1953 metais, Šviesa, 1995, p. 34-35

[34] Ten pat

Šio įvykio fone suaktyvino veiklą valdžios suspenduotų opozicinių partijų vadovai. Krikščionių demokratų ir liaudininkų atstovų grupė aplankė ministrą pirmininką ir pasiūlė sudaryti koalicinę vyriausybę, kuria pasitikėtų visuomenė. Po Klaipėdos praradimo, opozicija pradėjo konsoliduotis[35], greta politikų vienijimosi, vis dažniau pasigirsdavo ir raginimų burtis į Patriotinį frontą, kuris apjungtų visas patriotines (arba veikiau opozicinės, nes būta planų jį panaudoti ir prieš Smetoną)[36] jėgas, visuomenės konsolidavimosi nuotaikos vis stiprėjo. Didėjant įtampai, kovo 28 sudaroma nauja vyriausybė[37], išleidusi "vieningo darbo" deklaraciją[38] . Joje neatsispindėjo sunkėjanti tarptautinė padėtis, tampanti vis nepalankesne Lietuvai. Tačiau jos vadovai to nejuto, krašto apsaugos ir užsienio politikos punktuose tik dar kartą pabrėžtas neutralumo siekis (kurį vyriausybė "pasiryžusi ginti visomis išgalėmis"), arba sąmoningai norėjo išvengti panikos.

Likus kelioms savaitėms iki Antrojo pasaulinio karo nuo 1939 metų pavasario derybos tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos pasibaigė nepuolimo sutarties ir jos slaptųjų protokolų dalies pasirašymu, pagal kuriuos Lietuva kartu su vakarų Lenkija iki Vyslos pateko į Vokietijos interesų sferą. Prasidėjus karui, per tuometinį pasiuntinį Berlyne K. Škirpą, Lietuvai, jos kariuomenę sustiprinant vokiečių tankais ir aviacija, kelis kartus buvo pasiūlyta atsiimti Vilnių[39]. Tačiau šis siūlymas buvo atmestas, dėl dar tų pačių metų sausį priimto neutralumo įstatymo. Rugsėjo 28 dieną sovietai mainais į Liubliną ir dalį Varšuvos vaivadijos įtraukė Lietuvą į savo interesų sferą[40]. Po savitarpio pagalbos sutarčių primetimo Estijai ir Latvijai atėjo Lietuvos laikas. Spalio 10 dieną, po savaitės trukmės derybų Lietuvos ir SSRS savitarpio pagalbos ir Vilniaus bei srities perdavimo sutartis buvo pasirašytos. Jau po kelių savaičių Lietuvos kariuomenė iškilmingai pražygiavo Vilniaus gatvėmis, bet trumpalaikį entuziazmą pakeitė nerimas: kartu su išsvajotu Vilniumi į Lietuvą atėjo ir sovietų kariuomenė[41]. Lapkričio 21 dieną, prezidentas Smetona dar kartą pakeitė vyriausybę - ne(-be)veiksnią ir praradusią pasitikėjimą - į bent jau formaliai, nes dauguma ministrų buvo

---

[35] Svarauskas, Artūras, Valstybinė opozicija ir politinė krizė Lietuvoje 1940 m. okupacijos išvakarėse, Istorija 2013/2, p. 25

[36] Ten pat, p. 26

[37]Tamošaitis, Mindaugas, Valstiečiai liaudininkai Jono Černiaus ir Antano Merkio vyriausybių darbo laikotarpiu (1939 kovas–1940 birželis), Lietuvos edukologijos universitetas, Istorija. Mokslo darbai., 86 tomas

[38]"Vyriausybė nori realizuoti visos tautos vienybę", Lietuvos aidas, 05-04-1939 https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283 [Žiūrėta 2020-05-15]

[39] Truska, p. 37-38

[40] Šepetys, p. 241

[41] Truska, p. 41

palankūs prezidentui, reprezentuojančią ir opozicines sroves. Kaip ir pirmtakė, paskutinioji vyriausybė skelbėsi esą konsolidacinė, tačiau to įrodyti jau nebebuvo galimybių.Vidinė įtampa vėl padidėjo iki tokio lygio, kad pasklido kalbos apie galimą perversmą[42], ypač po artimo krikščionims demokratams artimo kariuomenės vado Stasio Raštikio nušalinimo. Bet pasibaigęs sovietų – suomių karas ir sovietų griežtėjimas Lietuvos atžvilgiu šią įtampą švelnino. Opozicija bandė pasinaudoti sovietų faktoriumi darant spaudimą Smetonai.

Suomijos karo pabaiga 1940 metų kovą, ir Vokietijos sėkmė Vakarų fronte padarė įtaką tolesnei Maskvos Baltijos valstybių politikai. Lietuvos atveju buvo aišku, kad neutralumo išlaikyti nepavyks, nors ministras pirmininkas Merkys balandį[43] kartojo beveik identiškas sovietų teiginiams mintis apie palankią Lietuvai tarptautinę padėtį. Tačiau buvo ruošiamasi ir blogiausiam. Gegužės pradžioje Valstybės gynimo tarybos posėdyje buvo nuspręsta, kad sovietų agresijos atveju bus priešinamasi ginklu; prezidentas bei vyriausybė, dengiami kariuomenės, pasitrauks į Kudirkos Naumiestį ir bus ten kiek leis aplinkybės; blogiausiu atveju prezidentas ir vyriausybė pasitrauktų į Vokietiją[44]. „Pabaigos pradžia” prasidėjo 1940 metų gegužės 25 dieną, kai SSRS įteikė Lietuvos pasiuntiniui Maskvoje notą dėl neva pagrobtų Lietuvoje dislokuotų sovietų karių. Vėliau ministrui pirmininkui Merkiui buvo pareikšti įtarimai dalyvavimu slaptame prieš SSRS nukreiptame Baltijos valstybių pakte. Birželio 14 diena vokiečiams užėmus Paryžių, vakare sovietai įteikė Lietuvai ultimatumą: perduoti teismui vidaus reikalų ministrą ir saugumo departamento direktorių, paskirti naują (derinant kandidatūras su Maskva) vyriausybę ir, galiausiai, sudaryti sąlygas neribotam SSRS kariniam kontingentui įvesti[45]. Paskutinis vyriausybės posėdis pateikė staigmeną opozicijai, iki paskutinio momento tikėjusiai naujoje vyriausybėje turėti daugiau savo atstovų. Sovietai neatrodė kaip grėsmė, opozicijos kandidatas į ministro pirmininko postą S. Raštikis manė, kad “[su sovietais] reikės dirbti, todėl reikia rodyti daugiau nuoširdumo”[46]. Taigi apie pasipriešinimą, priešingai nei A. Smetona[47], opoziciją nesvarstė. Tačiau kai birželio 15-osios rytą Maskvoje esantis J. Urbšys perdavė V. Molotovui paskutiniojo Lietuvos vyriausybės posėdžio sprendimą dėl naujo ministro pirmininko

[42] Svarauskas, p. 26-27

[43] Lietuvos aidas, Ministro pirmininko A. Merkio kalba Pienocentro atstovų suvažiavime, 1940-04-18, https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0003846283 [Žiūrėta 2020-05-15]

[44] Musteikis, Kazys, Prisiminimų fragmentai, Vilnius, Mintis, 1989, p. 46-47

[45] Truska, p. 54

[46] Musteikis, p. 75

[47] Senn, Alfred Erich, Lithuania 1940 Revolution from above, New York, 2007, p. 98

Raštikio, populiaraus ir gerbiamo Lietuvos visuomenėje asmens, Urbšiui buvo atvirai pareikšta esą SSRS reikalingas būtent tvirtai prosovietinis premjeras, taip sovietų "korta" naudojama opozicijos tapo "mušta"[48]. Politiniu opozicijos užsispyrimu kovojant su Smetonos autoritariniu valdymu buvo pasinaudota. Besąlygiškas sovietų reikalavimų pildymas ir pataikavimas, siekiant išvengti sovietų agresijos, nuėjo veltui. Birželio 15 dienos popietę sovietų kariuomenė buvo Lietuvoje. Tą pačią dieną iš Maskvos atėjus žiniai, kad dėl naujos vyriausybės teks tartis su atskrendančiu į Lietuvą Molotovo pavaduotoju V. Dekanozovu, prezidentas Smetona, palikęs savo pareigas eiti A. Merkį ir krašto apsaugos ministras K. Musteikis per Kybartus paliko Lietuvą ir į raginimus grįžti ir priimti smūgi, ar bent atsistatydinti atsakė neigiamai[49]. Taip baigėsi 14 metų prezidento Smetonos valdymas ir po trečio ultimatumo, šį kartą iš "draugiškos" Sovietų Sąjungos, įvyko Lietuvos okupacija.

2. Okupacija ir teroras

Nepaisant iš pirmo žvilgsnio ramios visuomenės reakcijos į okupaciją ir nevienareikšmišką įvykių vertinimo spaudoje[50], Lietuvos valstybingumas pradėtas griauti žaibiškai. 1940 metų birželio 15 dieną Dekanozovas, atvykęs su NKVD darbuotojais pradėjo kurti darbo grupę, į kurią buvo įtraukti SSR pasiuntinybės darbuotojai, Raudonosios armijos dalinių Lietuvoje vadovybės atstovai, LKP CK Sekretoriato nariai bei kiti partijos vadovai, kurie dirigavo Lietuvos vyriausybės, komunistų partijos, spaudos bei kitų masinės informacijos priemonių veiklą[51]. Manipuliuojamas Dekanozovo, prezidento pareigas ėjęs Merkys birželio 17 dieną paskyrė J. Paleckį ministru pirmininku ir pavedė jam sudaryti vyriausybę bei patvirtino V. Dekanozovo sudarytą, bet J. Paleckio pristatytą, pagal galiojančią konstituciją, neteisėtą ministrų kabinetą[52]. Jau po kelių dienų prasidėjo karininkų, valstybės tarnautojų, apskričių viršininkų, miestų burmistrų, policijos viršininkų seniūnų, teisėjų atleidimai ir jų keitimas komunistais. Vėliau uždarytos visos politinės organizacijos, partijos, draugijos, atšaukti leidimai laikraščiams ir žurnalams leisti. Tačiau to nepakako sovietų marionetėms "atrišti rankas" ir pradėti pilnavertę sovietizaciją (kurios, kaip buvo tikimasi iki paskutinio momento, nebus).

---

[48] Svarauskas , p. 32

[49] Galvanauskas, Enestas, Nepriklausomybės paskutinių dienų agonija, 2001, p. 72

[50] Skrupskelis, Kęstutis, Lietuvos spauda 1940 metų vasarą, Tiltai, 2004, p. 135

[51] Truska, p. 59

[52] Ten pat

Per liepos 1 dieną SSRS pasiuntinybėje Lietuvoje įvykusį pasitarimą buvo pareikalauta per 10 dienų surengti rinkimus į "Liaudies seimą"[53]. Siekiant pritraukti į paskubomis organizuojamus rinkimus kuo daugiau rinkėjų, naujoji valdžia sumanė žymėti piliečių pasus: nebalsavusieji buvo laikomi mažiau lojaliais naujam režimui, pamažu spaudoje pradėjo atsirasti nauja "liaudies priešo" formuluotė ir netrukus prasidėjo jų pirmieji suėmimai[54]. "Liaudies seimo" rinkimai, vykę liepos viduryje, baigėsi fiktyvios Lietuvos darbo liaudies sąjungos atstovų laimėjimu, o tai reiškė, kad jokių kliūčių pradėti Lietuvos inkorporavimą į Sovietų Sąjungą nebeliko. Tuo tarpu sovietizacija jau buvo įsibėgėjusi. Liepos pradžioje naujasis Valstybės saugumo departamento (VSD) vadovas Antanas Sniečkus patvirtino priešvalstybinių partijų sąrašą – iš esmės visų, ne komunistinių arba, tiksliau, prosovietinių partijų bei jų "vadovaujančio sąstato likvidacijos paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos planą"[55]. Liepos 10 dieną prasidėjo pirma suėmimų banga, liepos 17-tą suimti ir ištremti A. Merkys ir J. Urbšys; iki liepos pabaigos, kai suimtųjų skaičius siekė tūkstantį, buvo imtasi ir kariuomenės – atleista kone pusė vyresniųjų karininkų, dalis paleistų į atsargą buvo suimti. Likusi kariuomenės dalis pagal sumanymą buvo pertvarkoma į 29 teritorinį Raudonosios armijos korpusą, kuris palaipsniui būtų (ir buvo) valomas nuo "kontrrevoliucinių elementų"[56].

Rugpjūčio 3 dieną, Lietuva kaip nepriklausoma valstybė jau nustojo egzistavusi, tačiau antisovietinių elementų areštai buvo prasidėję dar anksčiau, juos vykdė NKVD darbuotojai atvykę iš Maskvos kartu su naujai atrinktais (so)vietiniais VSD tarnautojais. Vėliau suformuotas LSSR Vidaus reikalų liaudies komisariatas po to padalintas į du padalinius – Vidaus reikalų NKVD ir valstybės saugumo NKGB, pastarasis vykdė didesnę dalį politinio persekiojimo ir trėmimo funkcijų. 1940 metų lapkričio 28 dieną išleistas įsakymas Nr. 0054 apibrėžiantis "kontrrevoliucinius elementus". Tokiu būdu į pradedamus sudarinėti liaudies priešų sąrašus pateko "visi tie asmenys, kurie dėl savo socialinės ir politinės praeities, tautinių-šovinistinių nuotaikų, religinių įsitikinimų, moralinio ir politinio nepatvarumo yra priešingi socialistinei santvarkai..."[57]. Apytiksliai, tai galėjo būti kas septintas lietuvis, tačiau tokia formuluotė faktiškai leido sulaikyti bet kurį sovietų Lietuvos pilietį spėjusį užaugti tarpukariu. Būtent tuo ir naudodavosi NKVD struktūros: dažnai žmonės buvo

---

[53] Bubnys, Arūnas, Jegelevičius, Sigitas, Knezys, Stasys, and Rukšėnas, Alfredas. Lietuvių Tautos Sukilimas 1941 M. Birželio 22-28 d., Vilnius, Lietuvos Gyventojų Genocido Ir Rezistencijos Tyrimo Centras, 2011, p. 48

[54] Truska, p. 66

[55] Tautos sukilimas, p. 50

[56] Anušauskas, Arvydas, Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., Vilnius, 1996, p. 34-62

[57] Radzevičius, V.L., Pirmieji bolševikų žingsniai, 1942, p. 20

suimami neturint leidimo areštui. Kaltinimai galėjo būti pareiškiami gerokai po suėmimo, kartais net po mėnesio[58]. Atskirai paminėtini ir tardymo būdai, kurių dėka išgaunamus parodymus galima buvo panaudoti skelbiant bet kokį nuosprendį. Kankinimai buvo dangstomi formalia kalba, pavyzdžiui "aktyvus tardymas", "fizinis poveikis": 1941 metų birželio pabaigoje Kauno Petrašiūnų kapinėse rasti kalinių lavonai buvo surištomis rankomis, sulaužytais kaulais, nupjautomis kūno dalimis.

Dar viena priemonė taikyta įvedant sovietinę santvarką Lietuvoje – represijos prieš ūkininkus, kuriems pirmomis okupacijos dienomis buvo žadama, kad kolektyvizacija nebus vykdoma. Tačiau ekonominė politika, pasirodė, buvo nukreipta būtent į tai: siekiant kuo greičiau suvaryti ūkininkus į kolūkius buvo didinami mokesčiai, įvestos nepakeliamos grūdų ir kitų žemės ūkio produktų duoklės – valstybės nustatytos kainos už priduodamus produktus buvo dešimteriopai žemesnės už rinkos kainą (kainą turguje), o pridavimo terminai ypač trumpi[59]. Nustatytos duoklės buvo paprasčiausiai neįvykdomos, ir sovietų valdžia tai žinojo – 1941 metų pavasarį daugumą ūkininkų jau buvo suvartoję ar pardavę pernykštį derlių, todėl atiduoti nustatytą duoklę reikštų, kad pavasario sėjai grūdų nebeliks. Negana to, siekiant dar labiau įbauginti ūkininkus sovietų režimas per radiją ir spaudoje pradėjo "buožių demaskavimo" kampaniją – negalintieji atiduoti duoklės buvo vadinami „privalomųjų pristatymų sabotuotojais", kurie buvo suimami ir teisiami baudžiamąja tvarka[60]. Tai buvo priemonė nuskurdinti ir įbauginti Lietuvos kaimą, iki 1941 metų beveik nepaliestą represijų ir jautusio tam tikrą nepriklausomybę nuo naujos valdžios.

Visų okupacijos pradžioje naujojo režimo duotų pažadų sulaužymu ir teroro kulminacija tapo 1941 metų birželį prasidėjęs masinis Lietuvos žmonių trėmimas, kuris buvo pradėtas organizuoti dar vykstant areštams, o planuoti dar anksčiau – 1939 metais, pagal NKVD skaičiavimus, ištremti planuota apie 320 tūkstančių žmonių, priklausiusių tautinėms partijoms ir organizacijoms[61]. 1941 metų gegužės 21 dieną NKGB sušauktame pasitarime buvo aptartas pasirengimas masiniams trėmimams ir areštams, o vėliau išleistas įsakymas dėl išvežimo operacijos rengimo. Birželio pradžioje apskričių saugumo viršininkams buvo patikslintos instrukcijos: tremiami tie kas spėjo "susikompromituoti", tie kas dalyvavo Nepriklausomybės kovose, ėjo aukštas valstybines pareigas,

[58] Tautos sukilimas, p. 54

[59] Truska, p. 86

[60] Tautos sukilimas, p. 56

[61] Anušauskas, Arvydas, Sovietinis genocidas ir jo padariniai, LGGRTC, 2004

dalyvavę Šaulių veikloje, stropiai buvo kaupiama informacija apie jų šeimas, gimines[62]. Iš esmės toks orientavimasis į trėmimą ištisomis šeimomis, reiškė, kad buvo stengiamasi išnaikinti geriausią dalį tarpukariu išugdytų pareigūnų, karininkų, mokytojų, taigi ištrinti atmintį apie "senąją" Lietuvą, todėl tenka tik spėlioti, kas galėtų įvykti, jeigu Antras pasaulinis karas nebūtų sutrukdęs sovietų planams. Birželio pabaigoje, prieš Vokietijos-SSRS karo pradžią, iš Lietuvos buvo ištremta virš 17 tūkstančių žmonių arba apie 5700 šeimų[63]. Tai nebuvo pats didžiausias trėmimas pagal mastą, tačiau dėl riboto laiko ir logistinių pajėgumų sąlygos buvo žiauriausios.

Sovietų pradėtas teroras turėjo likviduoti Lietuvos politinį, kultūrinį ir ūkio elitą: potencialius pasipriešinimo organizatorius ir dalyvius, visi jie, kaip "liaudies priešai" buvo pavojingi režimui, nors gerbiami visuomenėje. Represijoms žiaurėjant, net prosovietiniai režimo talkininkai pradėjo suvokti realią padėtį ir abejoti prieš ir po okupacijos skelbiamais sovietų idealais. Nesaugumo atmosfera daugelį iki okupacijos abejingų ir pasyvių žmonių privertė ieškoti būdų apsisaugoti save ir savo šeimas, o to pasiekti buvo įmanoma tik dviems būdais: prisijungti prie sovietų įsukto teroro aparato arba priešintis primetamai tvarkai. Paprasčiausia baimė tapti kita represinės mašinos auka, paskatino į antisovietinį pasipriešinimą jungtis net ir neturinčius aukštesnių idealų žmones. Per paskutinius nepriklausomos Lietuvos gyvavimo patirtos netektys, pasidavimo be kovos gėda ir sovietinis teroras, parodęs tikrąjį "draugiškos" Sovietų Sąjungos ir jos parankinių Lietuvoje (tarp kurių būta ir nuoširdžiai išpažįstančių komunistines idėjas) veidą skatino nepasitenkinimo ir pasipriešinimo sovietiniai santvarkai nuotaikas. Todėl jau po pirmųjų okupacijos dienų sporadiškai organizavosi antisovietinis pogrindis, kuriam vėliau bus lemta susijungti siekyje nuplauti valstybės perleidimo okupantams gėdą ir bent trumpam atstatyti Lietuvos valstybę.

3. Pasipriešinimo organizavimas (is)

3.1. Sukilimo jėgos

Nepriklausomybės praradimo akivaizdoje valdantysis elitas ir politinė opozicija demonstravo išorinę ramybę, todėl moraliai blogiausiam scenarijui – nepriklausomybės praradimui, visuomenė nebuvo ruošiama. Nepaisant to, visuomenėje netrūko sąmoningų žmonių, kurie nuo pat okupacijos ir

[62] Ten pat

[63] Ten pat

sovietų režisuojamo valstybės griovimo ir jos šabloninio pertvarkymo į sovietinę respubliką, priešinosi naujos santvarkos įvedimui. Pasyvi rezistencija reiškėsi pirmiausia sovietų farso apraiškų boikotais. Taip, pavyzdžiui, per paskubomis surežisuotus rinkimus į "Liaudies seimą", Lietuvos žmonės, net ir nesąžiningais metodais viliojami prie balsadėžių, sugebėdavo ironiškai pareikšti savo tikrąją nuomonę apie naują valdžią: balsavimo vokuose galima buvo surasti skeptiškai nusiteikusių rinkėjų komentarų, tiesiog šiukšlių, karikatūrų apie Paleckį, Sniečkų ir patį Staliną, viename voke buvo surasti du peliuko Mikio atvaizdai, pirmo vardas buvo Paleckis, kito – Stalinas[64]. Dar vienas pasyvaus pasipriešinimo pavyzdys – 1940 metų rugpjūtį vykęs (jau sovietinės) Lietuvos mokytojų suvažiavime vietoje "Internacionalo" sugiedotas Lietuvos himnas. Nepaisant draudimų buvo ir toliau švenčiamos religinės šventės, boikotuoti 1941 sausio rinkimai į Aukščiausią Tarybą[65].

Kita vertus, aktyviam pasipriešinimui organizuotis, dėl nuo okupacijos pradžios įsibėgėjusio teroro, likdavo vis mažiau laiko. Nors neabejingų ir suvokiančių antisovietinio pasipriešinimo poreikį netrūko, tačiau buvo stokojama orgnanizacinio elemento[66]. Uždraustų politinių partijų vadovams ir ideologams sąlygos veikti buvo labai ribotos dėl dviejų priežasčių: pirma, dalis jų, prasidėjus okupacijai pasitraukė į Vakarus, antra – jie buvo akylai stebimi sovietinių saugumo struktūrų. Todėl pasipriešinimo rengimas partijų pagrindu buvo neįmanomas. Tai parodo netrukus po okupacijos prasidėję areštai, kai buvo sulaikomi būtent buvusių politinių partijų veikėjai[67]. K. Škirpa, tikėjęsis vokiečių palaikymo rengiant antisovietinį sukilimą, pastarųjų karinei žvalgybai perdavė planą[68], kuriame išskyrė potencialias sukilimo jėgas: Lietuvių nacionalinį korpusą Raudonosios armijos sudėtyje (29 teritorinis šaulių korpusas, kuriame susitelkė Lietuvos kariuomenės likučiai); Šaulių sąjungą; "Geležinio Vilko", voldemarininkų organizaciją ; Lietuvos kariuomenės kūrėjų - savanorių sąjungą; atsargos karininkus, puskarininkius ir patikimesnius rezervistus; tautiškai nusistačiusius valstybės tarnautojus; tautinių ir katalikiškų jaunimo organizacijų narius; studentus ir vidurinių mokyklų mokinius; jaunųjų ūkininkų organizacijų narius; ūkininkus ir darbininkus; aktyvesnius katalikų kunigus; tautines ir katalikų moterų organizacijas. Iš

[64] Senn, A. E, p. 221

[65] Brazaitis, Juozas, Vienų vieni, Vilnius, 1990, p. 36

[66] Tautos sukilimas, p. 63

[67] Ten pat

[68] Škirpa, Kazys, Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti, Dokumentinė apžvalga, Vašingtonas, 1973, p. 147

šio išskaidyto potencialių sukilimo jėgų sąrašo apibendrintai galima išskirti trys **realiausias jėgas**: Lietuvos kariuomenę, Šaulių sąjungą, katalikiškas organizacijas.

Lietuvos kariuomenė, kaip jau buvo minėta anksčiau, po pavertimo Lietuvos liaudies kariuomene, o vėliau pertvarkymo į Raudonosios armijos 29 teritorinį korpusą buvo "apvalyta" nuo akivaizdžiai nepatikimų naujam režimui: dėl nuopelnų tarnyboje arba kilusius iš "socialiai svetimos" aplinkos ir iki pašaukimo į kariuomenę priklausiusius tautininkų arba katalikų organizacijoms[69]. Tačiau pokyčiai kariuomenėje kėlė nepasitenkinimą net ir "filtravimą" praėjusius karininkus, puskarininkius ir tautiškai nusiteikusius eilinius. Todėl didelė dalis jų ryžosi organizuotam pasipriešinimui. Buvo išnaudotas ir pagrindinis privalumas, kuriuo kuriant pogrindį naudojosi karininkai. Likę tarnyboje karininkai dažniausiai vienas kitą pažinojo, todėl pasitikėjimo klausimas nebuvo labai opus. Pats karininko statusas leido jiems legaliai bendrauti tarpusavyje, nesukeliant nereikalingo dėmesio.

Šaulių sąjunga būdama teritorinės gynybos organizacija, padarė didelės įtakos antisovietinio pogrindžio formavimusi[70]. Aprėpusioje visą Lietuvą nuo didmiesčių iki atokesnių provincijų, Šaulių sąjungoje 1940 metų pradžioje buvo apie 88000[71] narių, turinčių pradinį karinį pasirengimą bei pasiryžimą ginti Lietuvą esant būtinybei (organizacija rėmėsi savanoriškumo principu). Tapusi vienu pagrindinių sovietų pasiuntinių, prižiūrinčių okupacijos eigą, taikiniu, Šaulių sąjunga kartu su kitomis visuomeninėmis organizacijomis buvo uždaryta 1940 metų liepos 1 dieną. Tačiau struktūros dar nebuvo panaikintos - formaliai sąjunga nutraukė savo veiklą liepos 13 dieną, marionetinio prezidento Paleckio įsakymu[72]. Užsitęsęs Šaulių išformavimo procesas suteikė progą jos vadovybei ne tik koordinuoti tolesnius veiksmus, bet ir nuslėpti ginklų, taigi, vienintelis dalykas, kuris buvo atimtas iš Šaulių – kovinės vėliavos. Teritorinės gynybos Šaulių sąjungos pobūdis tai pat reiškė, kad jos nariai dažniausiai buvo tos pačios vietovės gyventojai – ne tik bendražygiai, saistomi priesaikos, bet ir kaimynai, kas (vėlgi) neatkreipdavo ypatingo saugumo dėmesio, bei apsunkindavo infiltraciją. Pogrindžio „nuo nulio" Šauliams kurti nereikėjo, nes vienetai kuriems jie buvo priskirti išnyko tik

[69] Tautos sukilimas, p. 65

[70] Noreika, Dainius, Šauliai, Birželio sukilimas ir partizaninis karas: Šiaurės rytų Lietuvos atvejis, Lituanistica, 2015, T. 61, Nr. 3(101), p. 230, https://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/3193 [Žiūrėta 2020-05-15]

[71] Ten pat, p. 223

[72] Tautos sukilimas, p. 65

formaliai - tinklas, reikalingas pogrindžiui jau egzistavo. Tai suvokdami, okupacinio saugumo organai 1941 metų vasarį, ruošė virš 57000 Šaulių fizinio likvidavimo sąrašą[73].

Svarbų vaidmenį pasipriešinime suvaidino ateitininkai, turėję kelias įtakingas korporacijas, pirmieji ėmėsi pasipriešinimo okupacinei valdžiai: pavyzdžiui, 1940 metais studentai ir moksleiviai suorganizavo Vėlinių minėjimą, kuriame susirinko apie 5000 žmonių, tai tapo pirmu pogrindinio tinklo išbandymu[74]. Dauguma studentų prisijungdavo prie korporacijų priklausomai nuo pažiūrų ir įsitikinimų, todėl organizavosi platūs pažinčių ratai. Korporacijų dalyviai buvo susiję kaip tarpusavyje, taip ir su profesoriais. Atskirai verta paminėti Adolfo Damušio įkurtą "Grandies" korporaciją, turėjusią išvystytą struktūrą ir įpratusią veikti opozicijos sąlygomis – jos nariai aktyviai įsitrauks į Birželio sukilimo organizavimą. Tuo tarpu Ateitininkai turėjo ir moksleivių rezervą, skaitlingiausią ateitininkų federacijos dalį – Moksleivių ateitininkų sąjungą. Moksleivių veikla tapo nelegali dar gerokai prieš okupaciją: 1930 m. Smetonos tautininkų režimas buvo uždraudęs ideologinėms organizacijoms veikti mokyklose[75], todėl kai sovietai uždraudė jaunimo organizacijas tai nepalietė moksleivių ateitininkų. Niekas tiesiog negalėjo žinoti, kad tokia organizacija veikia ir kiek joje narių. Prie antisovietinio pasipriešinimo jungėsi aukštesniųjų klasių moksleiviai ateitininkai, buvo užmezgami ryšiai su provincijos bendraminčiais.

Nuo okupacijos pradžios pogrindyje egzistavo ir smulkesnių antisovietinio pasipriešinimo grupių įvairiausiais pavadinimais, kurie nebūtinai atspindėjo jų narių kilmę arba įsitikinimus[76]. Jų narių skaičių tiksliai nustatyti neįmanoma, kaip ir susikūrimo datą, kai kurios iš jų veikė dar Smetonos laikais, kai kurios organizavosi jau po 1940 metų birželio. Lietuvoje veikė net keliolika skirtingų pogrindinių organizacijų tarp kurių: Laisvosios Lietuvos sąjunga, Lietuvių aktyvistų sąjūdis, Lietuvos išlaisvinimo sąjunga, „Geležinis Vilkas", Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, "Partizanai", "Saugūnas", Krašto mylėtojų sąjunga, Lietuvių fašistų baudžiamoji rinktinė, "Mirties batalionas" ir t.t. Tokia pavadinimų įvairovė, nuo patriotiškų iki atvirai grėsmingų, reiškia, kad pasipriešinimas neturėjo vieno politinio pagrindo[77], pogrindinės organizacijos buvo nepartinės. Tai,

---

[73] Ten pat, p. 66

[74] Bloznelis, Mindaugas, Jaunimas 1941 m. birželio sukilime, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. t. 29. Vilnius, 2006, p. 108

[75] Tautos sukilimas, p. 67

[76] Ten pat, p. 75

[77] Petersen, Roger, Resistance and Rebellion: Lessons from Eastern Europe, 2001, p. 80

pogrindžiui besiformuojant, padėjo išvengti senų rietenų arba kurios nors iš partijų dominavimo, o vienijantis visas organizacijas tikslas buvo aiškus - nepriklausomybė.

3.2 Lietuvių aktyvistų frontas

Proporcingai sovietinio teroro žiaurėjimui pildėsi antisovietinio pogrindžio gretos. Anksčiau paminėtų organizacijų gausa reiškė, kad greitu metu nepatenkintųjų naujuoju režimu skaičius pasieks kritinę masę, reikalingą aktyviam pasipriešinimui. Tam, kad pavienių organizacijų pastangos nenueitų veltui, jas reikėjo koordinuoti. Tam tikslui buvo sukurtas Lietuvių aktyvistų frontas (LAF), kurio parengiamojo darbo dėka 1941 metų birželį buvo paskelbta apie Lietuvos nepriklausomybės atstatymą.

Vienas pirmųjų organizuoto pasipriešinimo Lietuvos okupacijai centrų pradėjo kurtis 1940 metais Berlyne ir yra neatsiejamas nuo Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio Vokietijoje K. Škirpos asmens. Pasilikęs po Lietuvos okupacijos Berlyne, Škirpa ėmėsi aktyvios antisovietinės veiklos. Turėjęs galimybę susitikti su pasitraukusiu iš Lietuvos buvusiu finansų ministru Galvanausku ir su pačiu Smetona bei aptaręs su jais okupuotos Lietuvos padėtį, jau tų pačių metų rudenį, lapkričio 17 dieną Škirpos bute jo iniciatyva įvyko steigiamasis Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) suvažiavimas[78]. Jame dalyvavo 28 iš Lietuvos pasitraukę ar jau anksčiau Berlyne gyvenę Lietuvos likimui neabejingi asmenys, kurie pagal politines pažiūras pasiskirstė taip: 9 tautininkai, 7 voldemarininkai, 3 liaudininkai, 3 krikdemai, socialdemokratas ir 5 nepartiniai[79] – taigi, beveik visų Lietuvos politinių partijų atstovai, tačiau atkreipti dėmesį reikėtų į tai, kad Berlyno LAF dominavo tautininkai ir voldemarininkai. Pastarieji, kaip parodys įvykių raida, suvaidins ne paskutinį vaidmenį vokiečiams slopinant Birželio sukilimą ir kenkiant jo metu paskelbtos Laikinosios vyriausybės veiklai.

Berlyne įkurto LAF padalinio, pradėto vadinti štabu, vadovu vienbalsiai buvo išrinktas K. Škirpa, kuris savo padėjėjais (patikėtiniais) paskyrė E. Galvanauską, K. Brunių, R. Skipitį, K. Žalkauską. Tai pat buvo parinktas ir Berlyno LAF šūkis: “Kovok! Tvirtais žingsniais, drąsiai pirmyn – už naują, laisvą Lietuvą!”[80]. Berlyno LAF nariai, žinoję apie vokiečių- sovietų karo

[78] Jankauskas, Juozas, 1941 m. Birželio sukilimas Lietuvoje, LGGRTC, 2010, p. 14

[79] Tautos sukilimas, p. 111

[80] Škirpa, p. 95

neišvengiamybę, siekė "pastatyti hitlerinį Reichą prieš Lietuvos valstybinio suverenumo atkūrimo įvykusį faktą"[81]. Todėl viso LAF galutiniu tikslu tapo sukilimo organizavimas, kad lemiamu (dieną kai prasidės Vokietijos ir SSRS karas) momentu būtų paskelbtas Lietuvos nepriklausomybės atstatymas. Tuo tarpu pats Škirpa veikė keliomis kryptimis: kėlė Lietuvos nepriklausomybės klausimą Vokietijos institucijose (pirmiausia užsienio reikalų ministerijoje) taip tikrindamas vokiečių nuotaikas; palaikydavo ryšius su vokiečių kariuomene ir žvalgyba; rengė LAF norminius dokumentus ir rūpinosi ryšiais su Lietuvos pogrindžiu[82].

Skirtingai nuo besikuriančių pasipriešinimo centrų Lietuvoje, Berlyno LAF veikė pusiau viešai, buvo palaikomi ryšiai su diplomatais, vokiečių karine vadovybe, todėl Berlyno LAF ryšininkai gaudavo deramą aprūpinimą: ginklus, radijo stotis, žemėlapius. Savo ruožtu ryšininkai rinko žvalgybinius duomenis, kuriuos perduodavo tiek LAF štabui, tiek vokiečiams[83]. Škirpos asmeniniai ryšiai su vokiečių kariuomene buvo naudingi įkuriant sukarintą organizaciją prie LAF – Tautinio darbo apsaugą (TDA), turėjusią tapti kovos būrių branduoliu. Buvo atrinkta apie 30 asmenų, praėjusių kursus, organizuotus vokiečių instruktorių Rytprūsiuose[84]. Karui ir sukilimui prasidėjus, balti raiščiai ant rankovių su TDA raidėmis, tapo sukilėlių skiriamuoju ženklu.

Priešingai nei galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, LAF Berlyne ir okupuotoje Lietuvoje nebuvo vieninga hierarchiškai veikianti struktūra. Lietuvos pogrindis plėtojosi neatsižvelgiant į tai kas buvo planuojama Škirpos Berlyne. Tačiau Berlyno LAF centras Lietuvos pogrindžiui buvo naudingas tuo, kad buvo pagrindiniu ryšio su likusiu pasaulio priemone, iš kurio galima buvo sužinoti kitų valstybių, pirmiausia Vokietijos, nuotaikas ir ketinimus Lietuvos atžvilgiu[85]. Berlyno LAF Lietuvai buvo reikalingas tam, kad parodytų vokiečiams antisovietinio pasipriešinimo organizuotumą ir mastus bei sudaryti vokiečiams palankų įspūdį, nes iš pastarųjų buvo tikimasi pritarimo ir materialinės paramos, visu pirma ginklais, kurių stokojo pogrindis Lietuvoje. Turbūt tiksliausiai santykį tarp Berlyno ir Lietuvos LAF aprašė P. Narutis: "Lietuvoje pogrindžio organizacija plėtėsi skirtingai nuo Berlyno. Kraštas kovojo pats už save, kraštas yra pagrindas, o tie, esantieji Berlyne

[81] Ten pat, p. 100

[82] Tautos sukilimas, p. 112

[83] Jankauskas, p. 16

[84] Škirpa, p. 187

[85] Tautos sukilimas, p. 112

yra pagalbiniai […] džiaugiamės, kad susibūrė, kad yra didelė pagalba, kuria galime pasinaudoti sutartinai dirbdami. Ten kūrėsi naujas LAF. LAF Lietuvoje buvo organizacijas apjungianti organizacija.“[86]

Visai kitomis sąlygomis negu Berlyne, Lietuvių aktyvistų frontas pradėjo organizuotis 1940 metų spalio 9 dieną Kaune, kai “Derby” kavinėje susirinkus Kauno pogrindžio aktyvistams ir Vilniaus atstovams buvo nutarta įkurti sukilimo centrą[87]. Buvo iškelti du pagrindiniai tikslai: “apjungti tautą tokiu tankiu organizuotos rezistencijos tinklu, kad būtų užkirstas kelias NKVD provokacijoms išryškinti aktyvųjį tautos elementą” ir “ruoštis būsimam karui, kad juo pasinaudodami atgautume nepriklausomybę”[88]. Daugiausiai iniciatyvos kuriant vadovaujantį centrą Kaune pademonstravo studentų ateitininkų organizacija, vadovaujama Pilypo Žukausko – Naručio, studentų pasipriešinimo sovietams iniciatoriaus, telkusio pagalbininkus konkretiems sukilimo organizavimo darbams. Vadovaujantis centras iš esmės susiformavo studentų korporacijų koalicijos ir filisterių pagrindu, jos įkūrėjais tapo P. Narutis, B. Stasiukaitis, A. Damušis, L. Prapuolenis (vėliau prie vadovaujančio centro prisijungs ir plk. J. Vėbra), tačiau būtent pirmasis, nepaisant decentralizuoto pogrindžio pobūdžio, buvo pagrindinis Kauno LAF vadovas. Vadovaujančio centro kūrimas vyko griežtos konspiracijos sąlygomis, todėl nebuvo dokumentuotas, nebuvo jokių grupių ir dalyvių sąrašu, informacija ir nurodymai buvo perduodami tik žodžiu, o pačiu Lietuvių aktyvistų fronto vardu buvo pradėta veikti tik po kelių mėnesių nuo įkūrimo[89]. Kauno LAF centras, kaip patogiausias geografiškai, turėjo koordinuoti vietinių centrų veikla bei vidaus ir užsienio veiksmus.

Beveik tuo pačiu metu iš Raudonosios armijos 29 teritorinio korpuso karininkų, kuriame, kaip jau buvo minėta, susitelkė Lietuvos kariuomenės likučiai, susikūrė ir pogrindžio centras Vilniuje, šiam centrui buvo numatytas vadovaujantis vaidmuo. Vilniaus centrui vadovavo buvęs studentų karinio rengimo dėstytojas, išlaikęs glaudžius ryšius su Kauno akademine aplinka, majoras Vytautas Bulvičius. Kartu su bendraminčiais būręs antisovietinių nuostatų kariškius ir civilius[90], Bulvičius vienintelis turėjo visą informaciją apie ruošiamą sukilimą ir sprendimą koordinuotis LAF

[86] Ten pat, p. 131, cit. kn.: Narutis, Pilypas, Tautos sukilimas: 1941 : Lietuvos nepriklausomybei atstatyti

[87] Jankauskas, p. 100

[88] Vienų vieni, p. 60

[89] Tautos sukilimas, p. 80

[90] Jankauskas, p. 256

pavadinimu. Prie sukilimo rengimo taip pat prisidėjo daugiau ar mažiau 20 asmenų grupė. Tačiau tarpusavyje jų bendravimas buvo ribotas. Nepaisant saugumo priemonių, LAF Vilniaus centras buvo sužlugdytas - 1941 metų pavasarį NKVD-NKGB gavo informacijos apie "kontrrevoliucinę lietuvių nacionalistų karinio sukilimo organizaciją"[91]. Egzistuoja versija[92], kad sovietų saugumas gavo informaciją iš nesuinteresuotos lietuvių sukilimu vokiečių žvalgybos. Bet kuriuo atveju, Vilniaus LAF štabo vadas Bulvičius su artimiausiais padėjėjais buvo suimtas, taip Vilniaus pogrindžio organizacinis branduolys buvo sunaikintas. Kaip parodė tolesnė įvykių raida, sukilimas vis dėlto įvyko ir Vilniuje. Karo nuojautai stiprėjant, antisovietinis pogrindis turėjo apsispręsti, kuris LAF centras taps svarbiausiu. Formaliai tai buvo Vilnius, tačiau prieš pat sukilimui pereinant į aktyviąją fazę, patirtas smūgis iš sovietų saugumo – paskutiniai areštai ir trėmimai paliko Kauną svarbiausiu viso sukilimo centru.

4. Sukilimo eiga

4.1 Sukilimo išvakarės

Trėmimai prasidėję 1941 metų pradžioje nors ir padarė antisovietiniam pogrindžiui (kaip Vilniaus taip ir Kauno) nuostolių, tuo pačiu metu padidino neapykantą sovietams. Lietuvoje buvo laukiama karo ir greito vokiečių proveržio, sustabdysiančio beprecedentį sovietų saugumo terorą, kurio fone pogrindis pradėjo aktyvuotis. Greta slaptai rengiamo sukilimo organizavosi ir pirmieji partizanų būriai. Asmeninių ryšių pagrindu nuo represijų iš namų išeidavo ir burdavosi žmonės, nebenorėję (galėję) gyventi legaliai[93]. Pasiryžę gintis nuo sovietų saugumiečių, jie ginklavosi tuo, ką buvo nuslėpę po okupacijos – medžiokliniais šautuvais, pistoletais, savadarbiais ginklais. Sukilimo metu jie prisijungė prie aktyviųjų veiksmų. Tuo tarpu pogrindžio organizatoriai ruošėsi artėjančiam karui, birželio 15 dieną Kauno LAF pasiekė žinia, kad karas tarp Vokietijos ir SSRS prasidės to pat mėnesio 18-26 dienomis.

Tačiau per Berlyno LAF ir Škirpą asmeniškai iš Vokietijos į Lietuvą buvo perduodamos ir nieko gero nežadančios žinios. Birželio pradžioje Škirpa aktyviai tikrino vokiečių nusiteikimą Lietuvos

[91] Ten pat, p. 257

[92] Bloznelis, p. 111

[93] Tautos sukilimas, p. 172

atžvilgiu: paruošęs memorandumo dėl Lietuvos ateities projektą[94]ir išsiuntęs jį vokiečių užsienio reikalų ministerijai, Škirpa gavo nepalankių atsiliepimų. Vokiečiai buvo nepatenkinti tuo, kad memorandume trūksta pažadų Reichui, prašoma pagalbos be jokių garantijų iš Lietuvos pusės[95]. Viena vertus toks atsakymas davė suprasti, kad vokiečiai šaltai vertino nepriklausomos Lietuvos ateities perspektyva, iš kitos pusės – parodo, kad Škirpa nedalino Lietuvos vardu jokių pažadų vokiečiams.

Nepaisant to, kad prieš pat sukilimą buvo suprasta, kad vokiečių ir LAF tikslai aiškiai prasilenkia, jėgos sukilimui jau buvo suburtos, birželio 19 dieną buvo sušauktas provincijos pogrindžio pasitarimas, kuriame dalyvavo jau netrukus tapsiantys sukilėliais Panevėžio, Šiaulių, Telšių, Ukmergės, Utenos bei decimuoto Vilniaus pogrindžio atstovai. Paaiškėjo, kad nuotaika buvo kovinga, o trėmimai (nors ir suardė ryšius su centru) nesunaikino pogrindžio struktūros[96]. Susirinkusieji gavo paskutines instrukcijas, tarp kurių ir Berlyno LAF nurodymas dėl baltų raiščių, sekti Kauno radiją ir ieškoti LAF laidų trumposiomis bangomis iš Aleksoto. Nepaisant Berlyno LAF nuorodos sukilimą pradėti antrąją karo dieną (kai Wehrmachtas jau būtų įžygiavęs į Lietuvą), LAF Lietuvoje tvirtai apsisprendė pradėti sukilimą ir paskelbti nepriklausomybės atkūrimo deklaraciją bei laikinąją vyriausybę momentu, kai sovietų saugumas jau nespėtų imtis veiksmų, o vokiečiai dar nebūtų įėję į Kauną.

4.2 Sukilimo pradžia ir nepriklausomybės paskelbimas

Birželio 22 dieną ryte prasidėjo Vokietijos-SSRS karas, Kauno LAF daliniai įspėti apie greitai prasidėsiantį sukilimą greitai pradėjo vykdyti savo užduotis, o 10 valandą ryto prasidėjo pirmasis LAF posėdis, kur pirmą kartą susirinko beveik visi nariai, didelė dalis kurių prieš tai nežinojo apie savo priklausomybę organizacijai. Pagrindinis tikslas iškeltas posėdyje buvo ne kovoti su Raudonąja armija, bet užimti ir išlaikyti Kauną, paskelbti nepriklausomybę ir laikinąją vyriausybę, perimsiančią valdžios funkcijas[97]. Taip pat buvo paskirstytos atskirų padalinių užduotys, kam, kaip ir kada užimti paštą, centrinę telegrafo ir telefono bei radijo stotį, radiofoną, milicijos nuovadas, taigi, visi

[94] Škirpa, p. 241-242

[95] Ten pat

[96] Tautos sukilimas, p. 179

[97] Ten pat, p. 184, cit.: Narutis

strateginiai objektai. Pasitarimui pasibaigus LAF padalinių vadai užėmę pozicijas laukė signalo sukilimui pradėti. Tuo tarpu LAF trumpųjų bangų siųstuvas Aleksote jau veikė ir transliavo laidas lietuvių, rusų ir vokiečių kalbomis.

Naktį iš birželio 22 į 23 dieną sovietų karo komendantas gavo klaidinanti skambutį, kad Kaune išsilaipino vokiečių desantininkai[98], pradėta sovietų dezinformavimo operacija. Buvo skambinama į visas institucijas ir rusų kalba įsakoma pareigūnams ir budintiesiems kuo greičiau trauktis. Dėl to, kad telegrafas buvo atjungtas o ryšiai tarp sovietų dalinių buvo išardyti, šių įsakymų tikrumo patikrinti nebuvo įmanoma, todėl jie buvo vykdydami operatyviai. Kauno gatvės pradėjo pildytis panikuojančiais raudonarmiečiais, kaip ir pradėjusiais ginkluotis sukilėliais[99]. Tačiau ginklų ir šaudmenų trūko: planuotos užimti Šančių ginklų dirbtuvės buvo vis dar stipriai saugomos, buvo laukta ir vokiečių siuntos, tačiau ji, nepaisant susitarimo, nebuvo gauta. Iki pirmos karo dienos pabaigos pagrindinės sukilėlių užduotys susijusios su strateginių objektų užėmimu buvo įvykdytos. Paskutinis uždavinys buvo svarbiausias – užėmus radiofoną ir radiją reikėjo paskelbti apie atstatomą nepriklausomybę.

Kai parengiamieji darbai buvo baigti, liko apsispręsti kada pradėti istorinę transliaciją. Birželio 23 rytą LAF štabą pasiekė žinia, kad vokiečiai užėmė Marijampolę, Tauragę ir Vilkaviškį, todėl nuspręsta nelaukti kol vokiečiai pasieks Kauną. Po trumpo pasiruošimo 9 val. 28 min. Radijas prabilo L. Prapuolenio balsu: “Dėmesio! Dėmesio! Kalba Kaunas, Laisva ir Nepriklausoma Lietuva!”[100]. Buvo perskaitytas LAF atsišaukimas, taip pat LAF vardu buvo pristatyta Lietuvos laikinoji vyriausybė ir jos deklaracija dėl nepriklausomybės atkūrimo, sugrotas himnas ir pagaliau duotas signalas sukilimui visoje Lietuvoje pradėti. Nepriklausomybės atkūrimo skelbimas buvo išgirstas visoje Lietuvoje, taip pat buvo girdimas vokiečiams ir sovietams. Per Kauno radiją žmonės buvo mobilizuojami kovai su raudonarmiečiais ten, kur dar nespėjo įžygiuoti vokiečiai bei kurti savivaldas ten, iš kur sovietai jau buvo pasitraukę. Per radiją buvo informuojama apie padėti, laikinosios vyriausybės sprendimus[101].

---

[98] Vienų vieni, p. 41

[99] Ten pat, p. 42

[100] Ten pat

[101] Tautos sukilimas, p. 201

5. Laikinoji vyriausybė

Laikinoji nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos vyriausybė buvo pradėta sudarinėti dar 1941 metų balandžio pabaigoje, per ryšininkus su Berlyno LAF suderinus ministrų kandidatūras, balandžio 22 dieną, visiško slaptumo sąlygomis sąrašas buvo patvirtintas: ministro pirmininko postas buvo pasiūlytas K. Škirpai, be jo ministrų kabinete postus turėjo užimti dar 11 žmonių[102]. Tačiau įvykiai tarp sąrašo sudarymo ir viešo paskelbimo padarė įtakos galutiniai vyriausybės sudėčiai. Jau minėti birželio trėmimai ir areštai privertė keisti ministrų sąrašą, o tam tikru momentu buvo apskritai abejojama dėl pačios Laikinosios vyriausybės idėjos[103].

Likus savaitei iki SSRS-Vokietijos karo, K. Škirpa buvo aplankytas vokiečių vidaus reikalų ministerijos pavedimu veikusio S. Čenkaus (buvusio Vilniaus apygardos saugumo pareigūno), kuris perdavė jam ir visam LAF, įskaitant ir Lietuvos, ultimatumą, kuriame buvo pareikalauta, kad: tiek Lietuvoje, tiek Berlyne esantys lietuviai neturėtų be vokiečių pritarimo sudaryti jokios vyriausybės; vokiečiams žygiuojant per Lietuvą, Berlyno lietuviai negali skelbti ir perduoti į Lietuvą jokių atsišaukimų; lietuvių emigrantų organizacijos Vokietijoje privalo laikytis pastarosios politikos linijos; visa valdžia iki karo pabaigos Lietuvoje bus vykdomą kompetentingų vokiečių organų, prie krašto valdymo bus (tik) pritraukti pasitikėjimą turintys asmenys iš lietuvių tarpo[104]. Šio ultimatumo nuostatų ignoravimas, kaip ir faktas, kad vyriausybė paskelbta nelaukiant vokiečių įžengimo į Kauną parodo, kad sukilimo organizavimo metu sušaukta vyriausybė buvo savarankiška, o pasitikėjimas vokiečiais Lietuvoje, kur pogrindis buvo (kiek tai leido aplinkybės) laisvas ir niekam neįsipareigojęs, menkas.

Tuo tarpu birželio 23 diena per Kauno radiją paskelbtas ministrų kabineto sąrašas atrodė taip: ministras pirmininkas K. Škirpa, krašto apsaugos ministras - S. Raštikis, užsienio reikalų – R. Skipitis, vidaus reikalų – V. Nasevičius, švietimo – J. Ambrazevičiius (Brazaitis), žemės ūkio – B. Vitkus, finansų – J. Matulionis, pramonės – A. Damušis, prekybos – V. Statkus, darbo ir socialinės apsaugos – J. Pajaujis, komunalinio ūkio – V. Landsbergis-Žemkalnis, susisiekimo – J. Masiliūnas, valtybės kontrolierius – P. Vainauskas. Taigi, skirtingai nuo Berlyno LAF, kuriame vyravo

[102] Ten pat, p. 279

[103] Jegelevičius, Sigitas, Lietuvos laikinoji vyriausybė, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, t. 26, Vilnius, 2005, p. 7-8

[104] Škirpa, p. 233-234

tautininkų ir voldemarininkų atstovai, "sukiliminėje" vyriausybėje dominavo katalikų partijų ministrai[105]. Dėl besikeičiančių aplinkybių keitėsi arba pildėsi ir ministro kabineto sudėtis, tačiau jau birželio 24 dieną Laikinoji vyriausybė arba, tiksliau, keturi galėję atvykti ministrai, susirinko pirmam posėdžiui[106]. Jame tapo aišku, kad pirmininkas Škirpa artimiausiu metu ministrų kabinetui vadovauti negalės, o premjero vyriausybei reikėjo nedelsiant. Nors Lietuvoje apie tai dar nebuvo žinoma, Škirpa faktiškai buvo laikomas namų arešto sąlygomis Berlyne – nuo birželio 22 dienos jis privalėjo kasdien atsižymėti policijos nuovadoje[107]. Vicepremjero postas buvo numatytas V. Nasevičiui, Vilniaus atstovui, tačiau jis buvo kalinių vagone, vykusiame į Gorkio kalėjimą. Todėl įkalbėtas, Laikinajai vyriausybei vadovauti sutiko J. Ambrazevičius, kol "Škirpa išlips iš tanko, pasiekusio Kauną"[108]. Antrame posėdyje birželio 25 dieną vyriausybė sutvarkė savo sudėtį, pakeitė suimtus vilniečius ministrus ir papildė struktūrą teisingumo, sveikatos bei propagandos ministerijomis[109].

Trečiąją Laikinosios vyriausybės egzistavimo dieną, kai palaipsniui buvo atstatomos bolševikų panaikintos valdžios institucijos, į Kauną įžengė Vokiečių kariuomenė, kurios nuotaikos atsispindi K. Škirpos archyvuotuose dokumentuose. Wehrmachto vadus Laikinosios vyriausybės atsiradimas užklupo netikėtai, todėl buvo kreiptasi į Šiaurės armijų grupės štabą instrukcijų. Vokiečių Abwehro ir užsienio reikalų ministerijos suderintame tekste buvo pažymėta, kad: Škirpos vyriausybė paskelbta be vokiečių institucijų dalyvavimo, todėl jokiu būdu neremtina; karinė vadovybė turi susilaikyti nuo sprendimų, paliktų tik politinės vadovybės kompetencijoje[110]. Taigi, vokiečiai vengė vadinti Laikinąją vyriausybę Lietuvos vyriausybe, o pagal vėlesnes instrukcijas atsisakė net "ministrų" ir "vyriausybės" terminų. Ypač neigiamai Laikinosios vyriausybės atžvilgiu laikėsi vokiečių saugumas – SD ir gestapas: vokiečių kariuomenei užėmus Kauną, jie siūlė nedelsiant suimti ministrus. Tačiau dėl atsargumo ar tiesiog norėdama turėti gyvybiškai svarbų aprūpinimą besiveržiant į Rytus, aukštesnioji karinė vadovybė tokių griežtų veiksmų nesiėmė. Administracinis

[105] Jegelevičius, Sigitas, Birželio sukilimo varomųjų jėgų klausimu, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 29, Vilnius, 2006, p. 16-17

[106] Tautos sukilimas, p. 288

[107] Škirpa, p. 273

[108] Tautos sukilimas, p. 290

[109] Lietuvos Laikinoji vyriausybė: posėdžių protokolai (1941 m. birželio 24 d. – rugpjūčio 4 d.), Vilnius, 2001, p. 10

[110] Škirpa, p. 348

aparatas - atkurtas kartu su vyriausybe buvo kontroliuojamas lietuvių, kol kas dar svetingų[111] vokiečiams. Todėl iki išsamesnių instrukcijų gavimo Laikinoji vyriausybė vokiečių buvo toleruojama[112].

Tuo tarpu pati Laikinoji vyriausybė turėjo spręsti naują problemą: sukilėliai ir partizanai buvo svarbiausia nepriklausomybės įtvirtinimo atrama, todėl negalima buvo leisti, kad prie sukilėlių ir šaulių-partizanų būrių prisiplaktų kriminalinis elementas - nusikaltėliai ir banditai, pasinaudoję nestabilia padėtimi. Laikinosios vyriausybės posėdyje buvo nutarta, kad : "Partizanų veiklą [reikia] stiprinti [...] išskirti nepageidaujamą elementą, kurie yra pripuolamai prisiplakę"[113]. Patiems vokiečiams dešimtys tūkstančių ginkluotų sukilėlių, nors ir palankių ar net draugiškų, kėlė nerimą – buvo bijoma neprognozuojamų veiksmų, nes sukilėliai tvirtai rėmė savo vyriausybę.

Netrukus, birželio 26 dieną Wehrmachto Šiaurės armijų grupės vadovybė gavo direktyvą pagal kurią: „Naujoji lietuvių vyriausybė" nepripažįstama, o visų veiksmų interpretuotinų kaip jos pripažinimas privaloma vengti; bendra kova su lietuvių daliniais draudžiama, smulkesni nei pulko dydžio daliniai turi būti nuginkluoti geruoju ir sutelkti (!) į lagerius; lietuvių policijos sudarymas, išskyrus tuos atvejus, kai papildoma vokiečių sankcionuota policija, draudžiamas[114]. Ši direktyva davė aiškiai suprasti tikrąjį vokiečių planą jau beveik visiškai okupuotai Lietuvai: sukilėliai turėjo nusiginkluoti. Nors visi direktyvos nurodymai, pavyzdžiui, dėl lietuvių policijos išvaikymo ir lagerių, nebuvo įvykdyti, iki birželio 28 dienos (išskyrus atokiausias Lietuvos provincijas, su kuriomis ryšio palaikyti nebebuvo įmanoma) visi sukilėlių būriai buvo nuginkluoti, ginklai perduoti vokiečių karinėms komendantūroms arba nuslėpti[115].

Vokiečiai ir toliau kenkė Laikinajai vyriausybei: birželio 27 dieną iš Berlyno buvo parskraidintas ministras S. Raštikis, turėjęs daugiausiai politinės patirties iš visų vyriausybės ministrų. Su jo pagalba vokiečiai norėjo neutralizuoti Laikinąją vyriausybę: iš Raštikio buvo tikėtasi, kad jis perims ministro pirmininko postą iš nepavydėtinoje padėtyje atsidūrusio Ambrazevičiaus, tačiau Raštikis atsisakė, nepateisinęs vokiečių vilčių pertvarkyti Laikinąją

---

[111] Brandišauskas, Valentinas, 1941 m. Birželio Sukilimas: dokumentų rinkinys, Vilnius, LGGRTC, 2000, p. 269

[112] Škirpa, p. 423

[113] Posėdžių protokolai, p. 11

[114] Škirpa, p. 339

[115] Tautos sukilimas, p. 294

vyriausybę į nacių patariamąjį organą[116]. Apie Raštikio užduotį buvo įtaręs ir Škirpa, kuriam taip ir nepavyko pradėti eiti savo pareigų Laikinojoje vyriausybėje. Per K. Brunių, perėjusio Lietuvos sieną jau karui prasidėjus, Škirpa perdavė laikinajam premjerui Ambrazevičiui laišką, kuriame prašė paaiškinti, kokiam tikslui į Lietuvą sugrįžo Raštikis[117]. Paaiškėjo, kad Lietuvoje aktyvavosi nacių kurstomi voldemarininkai, pradėję kurti opozicinius LAF judėjimus, pirmiausia Lietuvių nacionalistų partiją (LNP): jų tikslas buvo perimti Laikinosios vyriausybės vadovavimą, o būtent to ir norėjo vokiečiai.

Vokiečiams užėmus Kauną, visos komunikacijos perėjo okupacinės administracijos žinion, provincijos ir Laikinosios vyriausybės ryšiai nutrūko, palaipsniui buvo įvedama cenzūrą. Nepaklususią, netapusia vokiečių patariamuoju organu ir neišsiskirsčiusią vyriausybę buvo nuspręsta izoliuoti. Netekusiai ginkluotų sukilėlių ir partizanų paramos, Laikinajai vyriausybei įtvirtinti nepriklausomybei nebebuvo sąlygų. Liepos pradžioje vokiečių karinė vadovybė buvo informuota apie paties Hitlerio politinį sprendimą[118]: “ Baltijos erdvės ateities politiniam sutvarkymui neturėtų būti užbėgama už akių [...] vyriausybių talkininkavimas, kiek tai apsiriboja palaikymo ramumo bei normalaus darbo krašte ir pagelbėjimu vokiečių kariuomenei, ypatingai jos aprūpinimo srityje, yra priimtinas, tačiau jei tatai nėra surišta su politiniu pripažinimu”.

6. Vokiečių provokacijos, LAF suspendavimas ir Laikinosios vyriausybės pabaiga

Vokiečių okupacijai įvykus tapo aiškų, kad Lietuvos nepriklausomybė naujai administracijai jokiais būdais nepriimtina, todėl be kenkėjiškos veiklos, tiesiogiai nukreiptos prieš Laikinąją vyriausybę, taip pat buvo ieškoma sąjungininkų (t.y. pronacistinių jėgų) tarp lietuvių. Siekdami savo tikslų, vokiečiai pradėjo kiršinti iki tol vieningai kovojančių už nepriklausomybę organizacijų atstovus tarpusavyje, pasinaudodami labiausiai provokiškų pažiūrų antisovietinio pogrindžio dalimi – voldemarininkais, persikrikščiusiais Lietuvių nacionalistų partija[119].

Turbūt sudėtingiausias Laikinosios vyriausybės veiklos etapas prasidėjo, kai vokiečių provokacijos įgavo atvirai smurtinį pobūdį: vyriausybė susidūrė su pagreitį įgaunančiomis

[116] Ten pat, p. 290

[117] Jankauskas, p.47

[118] Škirpa, p. 423

[119] Jankauskas, p. 112

represijomis prieš žydus. Įvykiai Vilijampolėje ir Lietūkio garaže, pažymėję Holokausto pradžią Lietuvoje[120], negalėjo būti nepastebėti Laikinosios vyriausybės. Kadangi pastaroji prarado ginkluotų sukilėlių atramą, o didesnę įtaką šalyje turėjo vis daugiau administracinių funkcijų perimantys vokiečiai, buvo tik vienintelė galima išeitis[121], kurios ir ėmėsi vyriausybė – atsiriboti nuo abejotinos kilmės siautėjančių grupių[122]. Provokacijoms, metusioms šešėlį ant LAF ir Laikinosios vyriausybės, vadovavusi vokiečių SD, pasitelkė kriminalinės praeities turėjusiais asmenimis: buvusiais politiniais kaliniais, vienaip ar kitaip nukentėjusiais nuo sovietų režimo bei tiesiog pasinaudojusiais chaosu nusikaltėliais. Šios grupės, pavyzdžiui liūdnai pagarsėjęs Klimaičio būrys[123], neturėjo politinių tikslų ir keršydami sovietiniams pareigūnams (tarp kurių buvo ir žydų) veikė nepriklausomai nuo antisovietinio pogrindžio ir vyriausybės, bet kurstomi ir išnaudojami nacių rengiant žudynes ir pogromus.

Be išorinio spaudimo, Laikinoji vyriausybė buvo ardoma ir iš vidaus. Jau netrukus po Sukilimo opozicinės LAF ir Laikinajai vyriausybei jėgos – voldemarininkai, pradėjo burtis su vokiečių okupacinės administracijos palaiminimu. Birželio pabaigoje susirinkę keliolika žmonių, pasisakė už Laikinosios vyriausybės paleidimą[124]. Voldemarininkai buvo nepatenkinti per mažu atstovavimu Laikinojoje vyriausybėje, tačiau radikaliausias jų sparnas apskritai buvo labiau suinteresuotas Lietuva Reicho sudėtyje, negu nepriklausoma ir savarankiška[125]. Dėmesys atkreiptinas ir tai, kad dalis jų išsilaisvino iš kalėjimų (kur buvo patekę dar Smetonos laikais) tik karui prasidėjus, todėl tai galėjo tiek paveikti ju orientavimąsi sparčiai besikeičiančiose politinėse aplinkybėse, tačiau kita vertus, dėl tos pačios priežasties jie buvo verbuojami vokiečių saugumo. Vienu iš žinomiausių tiesioginių vokiečių saugumo išpuolių prieš Laikinąją vyriausybę tapo klaipėdiečio SD leitenanto Kurmies parašų rinkimo akcija - iš voldemarininkų buvo prašoma pasirašyti po dokumentu, kuriame reikalaujama: “kad sukilėlių paskelbtoji Lietuvos laikinoji vyriausybė vokiečių nebūtų pripažinta, nes ji sudaryta ir paskelbta be lietuvių nacionalistų ir jų vado žinios; iš viso nepripažinti jokios

[120] Stasiulis, Stanislovas, The Holocaust in Lithuania: The Key Characteristics of Its History, and the Key Issues in Historiography and Cultural Memory, Vilnius University, 2019, p. 6-7 https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0888325419844820 [Žiūrėta 2020-05-15]

[121] Damušis, Adolfas, Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940 —1959 metais, Kaunas, 1990, p. 40

[122] Lietuvos laikinoji vyriausybė: Posėdžių protokolai, p. 15-18

[123] Stasiulis, p. 7

[124] Tautos sukilimas, p. 262

[125] Gražiūnas, Albinas, Lietuva dviejų okupacijų replėse 1940–1944 m. Vilnius 1996, p. 163

Lietuvos vyriausybės, kol į Lietuvą negrįžo prof. Voldemaras; iki tam laikui, t. y. iki prof. Voldemaro grįžimo, visa valdžia Lietuvoje būtų sutelkta vokiečių karines vadovybės rankose“[126].

Vienas iš paskutinių smūgių LAF buvo suduotas liepos 23-24 naktį, kai vienas iš Belyno LAF steigėjų, voldemarininkas, atsargos majoras J. Pyragius Lietuvių nacionalistų partijos vardu su vokiečių saugumo sankcija surengė pučą prieš LAF vadovybę Kaune[127]. Nors pučas baigėsi derybomis tarp LAF ir LNP, nesutarimai prasidėję tarp šių organizacijų negrįžtamai išardė prieš ir Sukilimo metu išsilaikiusią vienybę. Tuo tarpu Laikinoji vyriausybė, skaičiavusi savo paskutines dienas, buvo slopinama vokiečių okupacinės administracijos. Paskutiniu “pasispardymu“ prieš vokiečiams įvedant civilinę okupacinę administraciją, tapo 1941 metų rugpjūčio visos vyriausybės vizitas pas Lietuvos generalinį komisarą A. Von Rentelną, faktinį okupuotos valstybės vadovą. Jam buvo įteiktas memorandumas „Apie teisinę Lietuvos būklę ir faktinius santykius bolševikų okupacijai pasibaigus“, kuris reiškė formalų vokiečių okupacijos pripažinimą, tačiau kartu buvo ir protestu prieš ją[128]. Laikinoji vyriausybė buvo paleista, o vėliau nepasitenkinimą šiuo faktu pademonstravę 30 LAF ir jau nebeegzistavusios Laikinosios vyriausybės nariai (panašaus memorandumo forma[129]) sulaukė žaibiškos vokiečių reakcijos: praėjus dienai po LAF memorandumo, rugsėjo 22 dieną von Rentelnas uždraudė LAF ir konfiskavo jo turtą. Taigi, taip baigėsi Laikinosios vyriausybės, nors trumpam paskelbusios Lietuvos nepriklausomybę, kurios išlaikyti nebebuvo galimybių, istorija. Kartu su ja baigėsi ir trumpas atsipalaidavimas nuo okupacijos - sovietus pakeitė vokiečiai, o jau netrukus prasidėjo ir kitas Lietuvos istorijos etapas - antinacinė rezistencija.

[126] Vienų vieni, p. 53

[127] Tautos sukilimas, p. 264

[128] Bubnys, Arūnas, Juozas Brazaitis ir antinacinis pasipriešinimas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, t. 26, Vilnius, 2005, p. 1-2

[129] Ten pat, p. 3

Išvados

Šiame tyrime buvo siekiama išnagrinėti, kiek pagrįsti nevienareikšmiški vertinimai ir kontraversijos iškylančios beveik visose diskusijose susijusiuose su 1941 metų Birželio sukilimu ar tam tikromis to meto istorinėmis asmenybėmis. Buvo bandoma įsigilinti į Sukilimo kontekstą ir atsakyti į pagrindinius klausimus: kas tai buvo, kokios jėgos Sukilimą vykdė, kaip jis vyko ir kokie jo rezultatai. Viena aišku – šio neeilinio istorinio įvykio kompleksiškumas negali "nepagimdyti" prieštaringų interpretacijų. Apžvelgus Birželio sukilimo istoriją, visu pirma, galima drąsiai teigti, kad tai nebuvo tiesiog spontaniška reakcija į Antrojo pasaulinio karo sukeltą chaosą ir juo labiau bereikšmis smurto protrūkis. Tyrime pasirinktas atskaitos taškas, nepriklausomybės "saulėlydis", nėra atsitiktinis: kadangi Sukilimas, visų pirma, buvo reakcija į nepriklausomybės praradimą, būtų tiesiog nelogiška neapžvelgti jo aplinkybių.

Pirmoje tyrimo dalyje atskleista pasidavimo be kovos istorija, kai vos per kelis metus, neparodant pasipriešinimo buvo priimti iš eilės trys ultimatumai. Šie į valstybingumo netektį vedę įvykiai parodė, ką reiškią prarasti budrumą laviruojant tarp dviejų galingų valstybių. Palaipsniui užleidžiant pozicijas tarptautinėje arenoje, Lietuvoje tvyrojo vidinė įtampa tarp Smetonos režimo ir pradedančios (bandžiusios) konsoliduotis opozicijos. Kol Smetonos režimas balansavo tarp griežtos tvarkos ir demokratijos imitavimo, opozicija nevengė naudotis vis didesnes ambicijas demonstruojančia Sovietų Sąjunga kaip įrankių darant spaudimą Smetonai. Tačiau sovietai jau turėjo savo planą Lietuvai. Demoralizuota po eilės skaudžių pralaimėjimų, nors ir buvo trumpai atsikvėpusi nuo netekčių - kai Vilnius vėl tapo Lietuvos dalimi - visuomenė suvokė, kad "draugiška" Sovietų Sąjunga nėra tokia, kokia skelbėsi. Šis suvokimas neatėjo iš karto, tačiau sovietizacijos mechanizmams įsisukus buvo suprasta, kad "draugystė" su Sovietų Sąjunga nesibaigs geruoju. Be kovos atidavus nepriklausomybę sovietams, pastarieji netrukus parodė savo tikrąjį veidą. Paskubomis įvedama sovietinė santvarka, lydima teroro ir prievartos, politinių persekiojimų ir žiaurių trėmimų, paskatino greitą antisovietinio pogrindžio atsiradimą.

Pogrindžiui organizuotis sąlygos buvo labai palankios: prievarta, naudojama sovietizuojant Lietuvą, nesaugumo atmosfera ir nepasitikėjimas politiniu farsu, surengtu imituoti savanorišką Lietuvos nepriklausomybės perdavimą Maskvai, sparčiai didino nepatenkintųjų "naujovėmis" gretas. Tam, kad antisovietinis pogrindis organizavosi jau po kelių mėnesių nuo okupacijos, padarė įtakos jau egzistavę tinklai: Ateitininkai ir kiti studentų judėjimai turėjo savo korporacijas, o jų

globojamos moksleivių organizacijos įprato veikti pogrindyje dar Smetonos laikais. Šauliai, kaip teritorinės gynybos organizacija, išformavimo metu prarado tik kovines vėliavas, tačiau išlaikė struktūrą, o jos nariai nebuvo sulaužę priesaikos. Kariuomenę nebuvo spėta "išvalyti" taip, kad joje neliktų priešiškų sovietams elementų.

Raktinį vaidmenį Sukilimo organizavime suvaidino Lietuvių Aktyvistų Frontas, atsirandantis kone visų kontraversijų susijusių su Sukilimu centre. LAF, priešingai nei dažnai bandoma įteigti, nebuvo centralizuota, hierarchiška organizacija: galima sakyti, kad egzistavo trys LAF centrai – Vilniaus, Kauno, tapusio pagrindiniu Sukilimo koordinavimo visoje Lietuvoje centru ir Berlyno. Decentralizuotą pasipriešinimo pobūdį iliustruoja tas faktas, kad kai Vilniaus LAF centras, kuriam dėl kariuomenės likučių susitelkimo iš pradžių buvo numatytas vadovaujantis vaidmuo, buvo sužlugdytas, o pagrindiniai sukilimo organizatoriai suimti ir ištremti likus kelioms savaitėms iki karo tarp Vokietijos ir SSRS pradžios, Sukilimo eigai tai didesnės įtakos nepadarė, lemiamą akimirką vadovavimą perėmė Kaunas.

Vokietijos LAF, tiesiogiai susijęs su buvusiu Lietuvos pasiuntiniu Berlyne Kaziu Škirpa, atliko kitą funkciją – tai buvo vienintelis Lietuvos antisovietinio pogrindžio ryšys su užsieniu, taip pat naudingas "matuojant" vokiečių nuotaikas Lietuvos atžvilgiu. Berlyno LAF dažniausiai atsiduria prieštaringų vertinimų centre dėl dviejų priežasčių: 1) būdamas pusiau viešai veikiančia organizacija, Berlyno LAF ir pats Škirpa gausiai dokumentavo savo veiklą, ko negalėjo sau leisti Kauno pogrindis, veikęs griežtos konspiracijos sąlygomis; 2) Berlyno LAF palaikė ryšius su aukščiausia karine ir politine nacistinės Vokietijos vadovybe, tačiau vien dėl to kaltinti LAF kolaboravimu su naciais negalima. Prasidėjus karui, Škirpai buvo skirtas namų areštas. Kiek jis galėjo paveikti įvykius Lietuvoje yra atviras klausimas, duomenų, kad Škirpa asmeniškai dalyvavo veikose susijusiose su nusikaltimais žmoniškumui nėra, juo labiau negalima teigti, kad LAF buvo valdomas iš Berlyno.

Pagrindinis Sukilėlių tikslas – nepriklausomybės paskelbimas buvo pasiektas, nors reali nepriklausomybė truko tik keletą dienų - nuo paskelbimo iki vokiečiams nuginklavus sukilėlius. Šioje vietoje reikia atkreipti dėmesį į Laikinosios vyriausybės veiklos sąlygas: nors pradėjusi veikti bendru visų antisovietinių jėgų sutarimu, buvo iš anksto pasmerkta. Prasidedant karui tarp Vokietijos ir SSRS, LAF buvo įspėtas, kad jokios vyriausybės sudaryti nepatartina. Paskutinės viltys apie nepriklausomą Lietuvą žlugo, kai Kaunas buvo užimtas vokiečių. Laikinoji vyriausybė, mėginusi

atstovauti Lietuvos interesams ir įtvirtinti Birželio 23-ąją paskelbtą nepriklausomybę buvo priversta dirbti sunkiomis sąlygomis: iš vienos pusės jai kenkė vokiečių okupacinė administracija, iš kitos – nacių saugumo kurstomi radikalai – voldemarininkai, prisidėję tiek prie LAF tiek Laikinosios vyriausybės žlugimo. Dar labiau vyriausybės padėtį apsunkino vokiečių saugumo inspiruojamos žydų žudynės. Nors nei Laikinoji vyriausybė, nei Kauno antisovietinis pogrindis niekada neskatino sukilimo dalyvių dalyvauti pogromuose, kriminalinis elementas - kai kurie buvę politiniai kaliniai ir nusikaltėliai, pasinaudoję trumpa bevaldyste bei kurstomi nacių saugumo, noriai dalyvavo žydų žudynėse, taip mesdami šešėlį ant Laikinosios vyriausybės, kaip vienintelės Lietuvos valdžios institucijos.

Taigi, didžiausias Sukilimo laimėjimas – išvengta didžiulės politinės klaidos, kas tampa dar aiškiau žiūrint retrospektyviai. Tai kam neužteko ryžto 1940 vasarą, pavyko 1941-ais. Nors Birželio sukilimas daug metų lydimas tragedijos šleifo, Sukilimo pradžia dažnai siejama, jei ne tapatinama, su Holokausto tragedijos pradžia, tačiau Sukilimas buvo organizuotas ne žydams žudyti, bet atkurti bolševikų atimtą (atiduota) nepriklausomybę. Kaip parodė istorinis ekskursas į 1941 metų vasarą, tragedija laikytinas ne tiek Sukilimas, kiek vokiečių okupacija: tragedija dėl masinių žudynių pradžios bei antrąkart prarastos nepriklausomybės.

Literatūros sąrašas

1. Anušauskas, Arvydas, Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 m., Vilnius, 1996
2. Anušauskas, Arvydas, Sovietinis genocidas ir jo padariniai, LGGRTC, 2000
3. Bloznelis, Mindaugas, Jaunimas 1941 m. birželio sukilime, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. t. 29. Vilnius, 2006
4. Brandišauskas, Valentinas, 1941 m. Birželio Sukilimas: dokumentų rinkinys, Vilnius, LGGRTC, 2000
5. Brazaitis, Juozas, Vienų vieni, Vilnius, 1990
6. Bubnys, Arūnas, Jegelevičius, Sigitas, Knezys, Stasys, and Rukšėnas, Alfredas. Lietuvių Tautos Sukilimas 1941 M. Birželio 22-28 d., Vilnius, Lietuvos Gyventojų Genocido Ir Rezistencijos Tyrimo Centras, 2011
7. Bubnys, Arūnas, Juozas Brazaitis ir antinacinis pasipriešinimas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, t. 26, Vilnius, 2005
8. Creswell, J. W. Five Qualitative approaches to Inquiry, 2007
9. Damušis, Adolfas, Lietuvos gyventojų aukos ir nuostoliai Antrojo pasaulinio karo ir pokario 1940 —1959 metais, Kaunas, 1990
10. Galvanauskas, Enestas, Nepriklausomybės paskutinių dienų agonija, 2001
11. Gerring, John. "What Is a Case Study and What Is It Good for?" The American Political Science Review, vol. 98, no. 2, 2004
12. Gražiūnas, Albinas, Lietuva dviejų okupacijų replėse 1940–1944 m. Vilnius 1996
13. Harrison, Helena; Birks, Melanie; Franklin, Richard & Mills, Jane , Case Study Research: Foundations and Methodological Orientations, Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 18(1), Art. 19, 2017
14. Jacobsen, Michele D., Building Different Bridges Two: A Case Study of Transformative Professional Development for Student Learning With Technology
15. Janauskas, Giedrius. "Jėga nėra Teisė : 1938 M. Lenkijos Ultimatumas Ir Lietuvos Visuomenė", Darbai Ir Dienos, 2002, T. 30
16. Jankauskas, Juozas, 1941 m. Birželio sukilimas Lietuvoje, LGGRTC, 2010
17. Jegelevičius, Sigitas, Birželio sukilimo varomųjų jėgų klausimu, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. T. 29, Vilnius, 2006
18. Jegelevičius, Sigitas, Lietuvos laikinoji vyriausybė, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, t. 26, Vilnius, 2005
19. Lietuvos Laikinoji vyriausybė: posėdžių protokolai (1941 m. birželio 24 d. – rugpjūčio 4 d.), Vilnius, 2001
20. Musteikis, Kazys, Prisiminimų fragmentai, Vilnius, Mintis, 1989
21. Petersen, Roger, Resistance and Rebellion: Lessons from Eastern Europe, 2001
22. Radzevičius, V.L., Pirmieji bolševikų žingsniai, 1942
23. Senn, Alfred Erich, Lithuania 1940 Revolution from above, New York, 2007
24. Šepetys, Nerijus, "Ne trys ultimatumai", Naujasis Židinys-Aidai, 2001 (5)
25. Škirpa, Kazys, Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti, Dokumentinė apžvalga, Vašingtonas, 1973

26. Skrupskelis, Kęstutis, Lietuvos spauda 1940 metų vasarą, Tiltai, 2004
27. Stake, Robert E., The Art of Case Study Research, SAGE Publications Inc, 1995
28. Svarauskas, Artūras, Valstybinė opozicija ir politinė krizė Lietuvoje 1940 m. okupacijos išvakarėse, Istorija 2013/2
29. Tamošaitis, Mindaugas, Valstiečiai liaudininkai Jono Černiaus ir Antano Merkio vyriausybių darbo laikotarpiu (1939 kovas–1940 birželis), Lietuvos edukologijos universitetas, Istorija. Mokslo darbai., 86 tomas
30. Truska, Liudas, Lietuva 1938-1953 metais, Šviesa, 1995

Internetiniai šaltiniai

31. 15min, „Prokurorai gavo darbo dėl R.Šimašiaus sprendimo nuimti lentą Generolui Vėtrai“, https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/prokurorai-gavo-darbo-del-r-simasiaus-sprendimo-nuimti-lenta-generolui-vetrai-56-1182580
32. Bernardinai.lt, „Paragino atšaukti nacionalinę premiją rašytojui M. Ivaškevičiui“, http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-01-18-paragino-atsaukti-nacionaline-premija-rasytojui-m-ivaskeviciui/173909
33. Delfi „Dėl partizanų vado paniekinimo teisiamas Titovas su teismu bendrauja raštu“, https://www.delfi.lt/news/daily/law/del-partizanu-vado-paniekinimo-teisiamas-titovas-su-teismu-bendrauja-rastu.d?id=80719297
34. Donskis, Leonidas, Kada tiesa pagaliau mus išlaisvins?, 2019-06-22, http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-06-22-kada-tiesa-pagaliau-mus-islaisvins/176324 [
35. Educational Experience. Social and Education History 3(3), 2014, p. 241-270, https://www.semanticscholar.org/paper/The-Power-and-Limitations-of-Historical-Case-Study%3A-Rury/6da41af16978e73f4e1f16154d3f481d1fd4954b
36. Amenta, E. 1991 ‘Making the most of a case study: theories of the welfare state and the American
experience’ International Journal of Comparative Sociology, 32, 1991, p. 172–194, https://www.socsci.uci.edu/~ea3/Making%20the%20Most%20of%20a%20Case.pdf
37. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Vilnius, 2000, http://genocid.lt/Leidyba/10/liudas.htm
38. Girnius, Kęstutis, Neištirta mūsų istorija, 2010-08-30, https://www.alfa.lt/straipsnis/10405627/?Neistirta.musu.istorija=2010-08-30_07-45
39. Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas, 2018, 2019, 2020, https://www.vsd.lt/wpcontent/uploads/2018/03/LTU.pdf ; https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2019/02/2019-Gresmes-internetui-LT.pdf ; https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2020/02/2020-Gresmes-LT-.pdf
40. Harling, Kenneth, An Overview of Case Study, Ontario, Canada, 2012 p. 1-2, https://www.researchgate.net/publication/228472520_An_Overview_of_Case_Study
41. Lietuvos Respublikos Atmintinų dienų įstatymas, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.41597/fRJXeFMIgy

42. Lietuvos Respublikos Seimo vakarinio posėdžio Nr.368 stenograma, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/35d986b03c4f11e68f278e2f1841c088
43. Lietuvos rytas, „Dėl Lukiškių aikštės memorialo aistros nerimsta – kovos iki galo", www.lrytas.lt/bustas/nekilnojamasis-turtas/2019/10/02/news/del-lukiskiu-aikstes-memorialo-aistros-nerimsta-kovos-iki-galo-12042067/
44. LRT, „R. Vanagaitės istorija knygų išėmimu nesibaigė", https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/199289/r-vanagaites-istorija-knygu-isemimu-nesibaige
45. LRT, „Sostinės taryba apsisprendė: Škirpos alėją pervadina į Trispalvės", https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1081731/sostines-taryba-apsisprende-skirpos-aleja-pervadina-i-trispalves
46. LRT.lt, Kasčiūnas: 1941 m. birželio sukilimas – Vasario 16-osios Lietuvos tęstinumo įrodymas, 2019-06-23 https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1072096/kasciunas-1941-m-birzelio-sukilimas-vasario-16-osios-lietuvos-testinumo-irodymas
47. Noreika, Dainius, 1941 m. "Birželio sukilimas: fenomeno pažinimo ir vertinimo problemos", 2016, pp. 1-2, http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2016~1492713416848/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content
48. Noreika, Dainius, Šauliai, Birželio sukilimas ir partizaninis karas: Šiaurės rytų Lietuvos atvejis, Lituanistica, 2015, T. 61, Nr. 3(101), p. 230, https://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/3193
49. Rezoliucija dėl 1941 m. Birželio sukilimo įvykių vertinimo, 2000-09-14, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.108513?jfwid=-cu4zsaac3
50. Seimo rezoliucijos „Dėl 1941 m. birželio 23-osios sukilimo įvertinimo" projektas, 2015-11-05, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/09871f70891f11e5bca4ce385a9b7048
51. Seimo rezoliucijos „Dėl 1941 m. birželio 23-osios sukilimo pagerbimo" projektas, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/91c41e6097fd11e9aab6d8dd69c6da66?jfwid=nl6mptxa8
52. Stasiulis, Stanislovas, The Holocaust in Lithuania: The Key Characteristics of Its History, and the Key Issues in Historiography and Cultural Memory, Vilnius University, 2019, p. 6-7 https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0888325419844820
53. Truska, Liudas, "1941 m. Birželio sukilėliai - tautos didvyriai ar nacių agentai?", Lietuvos gyventojų genicido ir rezistencijos centras, 2000, http://genocid.lt/Leidyba/10/liudas.htm

Summary Lithuanian Politics of History: The Case of 1941 June Uprising

The aim of this study was to examine the validity of the ambiguous assessments and controversies that arise in almost all discussions related to the June 1941 uprising or certain historical figures of the time. Attempts were made to delve into the context of the Uprising and answer key questions: who it was, what forces carried out the Uprising, how it proceeded, and what its results were. One thing is clear - the complexity of this extraordinary historical event will always contradictory interpretations. Looking at the history of the June uprising, first of all, it is safe to say that it was not just a spontaneous reaction to the chaos caused by World War II and all the more meaningless outbreak of violence. The starting point chosen in the study, the “sunset” of independence, is not accidental: since the Uprising was primarily a reaction to the loss of independence, it would be simply illogical not to look at its circumstances.

The first part of the study reveals the history of surrender without a fight, when in three years, three consecutive ultimatums were adopted without showing resistance. These events, which led to the loss of statehood, showed what it means to lose vigilance while maneuvering between two powerful states. With the gradual abandonment of positions in the international arena, internal tensions existed in Lithuania between the Smetona regime and the opposition, which was beginning (trying to) consolidate. While the Smetona regime struck a balance between strict order and the imitation of democracy, the opposition did not shy away from using the increasingly ambitious Soviet Union as a tool to put pressure on Smetona. However, the Soviets already had their own plan for Lithuania. Demoralized after a series of painful defeats, although he had briefly taken a break from the losses - when Vilnius became part of Lithuania again - the public realized that the "friendly" Soviet Union was not what it was proclaimed. This perception did not come immediately, but as the mechanisms of Sovietization took hold, it was understood that "friendship" with the Soviet Union would not end in good. The hasty introduction of the Soviet regime, accompanied by terror and coercion, political persecution and brutal deportations, led to the rapid emergence of an anti-Soviet underground.

The conditions for organizing the underground were very favorable: the violence used in the Sovietization of Lithuania, the atmosphere of insecurity and distrust of the political farce organized to imitate the voluntary transfer of Lithuanian independence to Moscow rapidly increased the ranks of those dissatisfied with "innovations". The fact that the anti-Soviet underground was organized a

few months after the occupation was influenced by the networks that already existed: *Ateitininkai* and other student movements had their own corporations, and the student organizations under their auspices became accustomed to operating underground in Smetona. The shooters, as a territorial defense organization, lost only combat flags during the dissolution, but retained the structure and its members did not break the oath. The army was not "cleansed" in such a way that there were no elements hostile to the Soviets.

The Lithuanian Activist Front played a key role in organizing the Uprising, appearing at the center of almost all the controversies related to the Uprising. The LAF, contrary to what is often tried to be established, was not a centralized, hierarchical organization: it can be said that there were three LAF centers - Vilnius, Kaunas, which became the main center for the coordination of the Uprising in Lithuania, and Berlin. The decentralized nature of the resistance is illustrated by the fact that when the Vilnius LAF center, which was originally intended to play a leading role due to the concentration of military remnants, was destroyed and the main organizers of the uprising arrested and deported a few weeks before the war between Germany and the USSR. Kaunas did not take the lead, Kaunas took the lead at the decisive moment.

The German LAF, directly related to the former Lithuanian envoy to Berlin Kazys Škirpa, performed another function - it was the only connection of Lithuania's anti-Soviet underground with foreign countries, as well as useful in "measuring" German sentiment towards Lithuania. The Berlin LAF usually finds itself at the center of contradictory assessments for two reasons: 1) as a semi-public organization, the Berlin LAF and Škirpa himself documented a lot of their activities, which the Kaunas underground could not afford, operating under strict conspiracy; 2) The LAF in Berlin maintained contacts with the top military and political leadership of Nazi Germany, but this alone cannot be blamed for the LAF's collaboration with the Nazis. When the war broke out, Škirpai was placed under house arrest. To what extent it may have influenced the events in Lithuania is an open question, there is no evidence that Škirpa was personally involved in crimes related to crimes against humanity, much less that the LAF was ruled from Berlin.

The main goal of the rebels, the declaration of independence, was achieved, although real independence lasted only a few days - from the declaration to the disarmament of the rebels by the Germans. At this point, attention should be paid to the conditions of operation of the Provisional Government: although it began to act by consensus of all anti-Soviet forces, it was condemned in

advance. With the outbreak of war between Germany and the USSR, the LAF was warned that the formation of any government was not advisable. The last hopes for an independent Lithuania collapsed when Kaunas was occupied by the Germans. The Provisional Government, which tried to represent Lithuania's interests and consolidate its independence since June 23, was forced to work under difficult conditions: on the one hand, it was harmed by the German occupation administration, and on the other by Nazi security-fueled radicals, Voldemarians, who contributed to both the LAF and the Provisional Government. The situation of the government was further aggravated by the massacre of Jews inspired by German security. Although neither the Provisional Government nor the Kaunas anti-Soviet underground ever encouraged the insurgents to take part in the pogroms, the criminal element - some former political prisoners and criminals who took advantage of short-term government vacuum and incited by Nazi security - willingly participated in the massacre of Jews, casting a shadow over the Provisional Government.

Thus, the greatest victory of the Uprising was the avoidance of a major political mistake, which becomes even clearer in retrospect, the lack of determination in the summer of 1940 was achieved in 1941. Although the June uprising has been accompanied by a shadow of tragedy for many years, the beginning of the uprising is often associated, if not identified, with the beginning of the Holocaust tragedy, the Uprising was not organized to kill Jews but to restore Bolshevik deprived independence. As a historic excursion into the summer of 1941 showed, the tragedy is not so much an uprising as a German occupation: a tragedy both because of the beginning of the massacre and because of the loss of independence for the second time.